

הפקולטה למדעי החברה
התוכנית המשולבת: פילוסופיה, כלכלה ומדעי המדינה

**סמינר בנושא: בחינת יעילותן של הסנקציות הכלכליות
המוטלות על ידי מדינת ישראל על שלטון חמאס ברצועת עזה**

בהנחיית: פרופסור ברק מדינה
מוגש על ידי: עמרי סנדריי

ירושלים, ספטמבר 2011

תוכן עניינים:

1	מבוא
3	פרק ראשון: ההתפתחויות ההיסטוריות טרם הטלת הסנקציות
3	א. ההתפתחויות ההיסטוריות
7	ב. הסיבות שהניעו את ממשלת ישראל להכרזה על הטלת הסנקציות הכלכליות
8	ג. מסגרת הסנקציות והשלכותיהן
11	פרק שני: מתודולוגיה מחקרית
11	א. סקירת ספרות
12	ב. הצגת מודל HSEO
19	פרק שלישי: יישום מקרה הבוחן במודל המחקרי
25	פרק רביעי: ביקורת על המודל ודיון על תוצאותיו
29	סיכום
30	ביבליוגרפיה

מבוא

בבוקר ה-31 למאי 2010, פשטו לוחמי חיל הים על ספינת "מאווי מרמרה". הספינה הובילה את המשט הטורקי לעזה, שמנה שש ספינות, ומטרתו הייתה לשבור את הסגר המוטל על רצועת עזה ולעורר את מודעות דעת הקהל העולמית לנושא. במסגרת הפשיטה התפתח עימות אלים, שכלל אף ירי באש חיה בין חיילי צה"ל לבין נוסעי המשט, שהסתיים במותם של תשעה מנוסעי הספינה. התוצאות הטרגיות אמנם לא הביאו להסרת הסנקציות הכלכליות מעל שלטון חמאס ברצועת עזה, אך הן בהחלט הצליחו בהשגת היעד השני, העלאת המודעות בקרב דעת הקהל העולמית לסנקציות המוטלות על רצועת עזה ועל מליון וחצי תושביה. בעקבות המאורעות ותשומת הלב הציבורית שניתנה לסוגייה, מצאתי את הנושא סבוך ומאתגר וביקשתי לחקור את הסיבה שבעטיה הוטלו הסנקציות ומה היה הרציונל שעמד מאחוריהן. כך, הגעתי לכתיבה עבודה זו.

בעבודה זו אבקש לבחון את יעילותן של הסנקציות הכלכליות שמטילה ישראל על שלטון חמאס ברצועת עזה, מאז יוני 2007, כחלק ממאמצי ההתמודד עם הטרור המופנה כלפי אזרחיה. לשם כך, פתחתי בפרק המתאר את התפתחות ההיסטורית של מערכת היחסים שבין ממשלות ישראל לבין שלטון חמאס ברצועת עזה. בהמשך, הצגתי את הסיבות שהניעו את ממשלת ישראל להכריז על הטלת הסנקציות וקבעתי כי **החלטת הממשלה מספר 4705 היא המגדירה את יעדי הסנקציות: הכרה במדינת ישראל וביטול אמנת החמאס, נטישת הטרור ופירוק תשתיותיו וכן הכרה בהסכמים שנחתמו בין ישראל לפלסטינים**.¹ כמו כן, מצאתי כי החלטת הקבינט המדיני-ביטחוני מה-19/09/2007 היא שהביאה לתחילתן של הטלת הסנקציות הנבחנות במחקר זה.² בהמשך, הרחבתי אודות אופיין של הסנקציות המוטלות והשלכותיהן על תושבי רצועת עזה ועל מרקם חייהם.

בפרק השני הרחבתי אודות המתודולוגיה המחקרית תוך הצגת סקירת ספרות קצרה ותיאור המודל שפותח על ידי Hufbauer, Schott, Elliot & Oegg (להלן: מודל HSEO).³ במסגרת המודל ניתחו החוקרים למעלה מ-170 מקרי בוחן שונים אשר התרחשו בין 1914-2000 והוא מהווה מסד הנתונים הנרחב והמעמיק ביותר בכל הנוגע לבחינת יעילותן של סנקציות כלכליות כיום.

בפרק השלישי הצבתי את נתוני מקרה הבוחן, קרי הסנקציות הכלכליות על שלטון חמאס במודל הנזכר. באמצעות 16 פרמטרים שונים בחנתי את יעילותן וממצאתי כי **במקרה הנידון קיימת הסתברות נמוכה למדי, של כ-31.5% בלבד(!), להגדיר את הסנקציות המוטלות כיום כמוצלחות בהשגת היעדים שבשמן הן הוטלו**. לאור תוצאות אלו, הצגתי בפרק הרביעי ביקורת כללית על המודל, כפי שהופיעה במחקרים בהם התעמקתי במהלך העבודה. כמו כן, הצגתי ביקורת נקודתית

¹ החלטה מס. 4705 של הממשלה מיום 19.02.2006, מתוך אתר משרד ראש הממשלה, נצפה ב-1/10/2011. <http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Decisions/2006/02/des4705.htm>

² כינוס הקבינט המדיני-ביטחוני 19/09/2007 יום רביעי ז' תשרי תשס"ח, מתוך אתר משרד ראש הממשלה. נצפה ב-1/10/2011. <http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Spokesman/2007/09/spokecab190907.htm>

³ המודל כונה כך על ידי על שם ארבעת מחברי המחקר העומד בבסיס המודל.

יותר שעלתה במהלך השימוש במודל במסגרת עבודה זו ודנתי בתוצאות העולות מן הצבת מקרה הבוחן במודל.

ברצוני לציין כי באופן מתודולוגי ומכוון אציג את ניתוח המקרה מנקודת המבט של מדינת ישראל ועל סמך "הנרטיב" המוצג על ידי רשויות השלטון והביטחון של מדינת ישראל. הסיבה לכך היא שבעבודה זו איני מבקש אלא לבחון מנקודת מבטם של מקבלי ההחלטות במדינת ישראל, האם ניתן לקבוע כי הטלת הסנקציות הביאה למימוש היעדים שבשמן הן הוטלו, יעדים אותם אציג בהרחבה בהמשך. כמו כן, ברצוני לציין כי בעבודה זו ביקשתי להתמקד בבחינת יעילותן של הסנקציות שהוטלו בפועל על רצועת עזה. על כן, בחרתי שלא להרחיב את היריעה ולא עסקתי בניתוח העלות האלטרנטיבית של הסנקציות, קרי לא עסקתי בבחינת יעילותם של צעדים אחרים שהיו יכולים להביא למימוש היעדים שבשמן הוטלו הסנקציות, אך בעלות נמוכה יותר.

פרק ראשון: ההתפתחויות ההיסטוריות טרם הטלת הסנקציות

א. ההתפתחויות ההיסטוריות:

על מנת להבין את הנסיבות שהביאו להטלת הסנקציות מצד ישראל כלפי שלטון חמאס ברצועת עזה, אפתח ברקע היסטורי קצר, המתאר את התפתחות היחסים שבין הצדדים.

בתוכנית החלוקה של האו"ם⁴, כפי שפורסמה באוגוסט 1947, נקבע כי שטחה של רצועת עזה של ימינו יהיה תחת שלטונה של המדינה הערבית לכשתקום. בהסכמי רודוס, שנועדו להבטיח את הפסקת האש לאחר מלחמת 1948, נקבע כי הרצועה תהיה כפופה לשלטון המצרי, שהחיל עליה שלטון צבאי ואסר על תושבי הרצועה לצאת ולהתיישב מחוץ לתחומה.

ביוני 1967, כבשו כוחות צה"ל את רצועת עזה. מיד לאחר תום המלחמה הכריזה מדינת ישראל על הקמת ממשל צבאי וצה"ל החל לנהוג כריבון בשטח. יש לציין כי במקביל לנטילת הסמכות, הותיר הממשל הצבאי החדש את תוקפו של המשפט שהיה נהוג ברצועת עזה טרם כיבושה.⁵

במהלך שנת 1993 החלה התקדמות במשא ומתן שבין ממשלת ישראל לבין הארגון לשחרור פלסטין (להלן: אש"ף). הבסיס להתקדמות זו הייתה "הצהרות עקרוניות בדבר הסדרי ביניים של ממשל עצמי"⁶ אשר התבססה על החלפת מכתבים בהם הכירה מדינת ישראל באש"ף כמייצג את העם הפלסטיני במשא ומתן. אש"ף מצידו הכיר בהחלטות האו"ם^{7, 8} ובזכותה של מדינת ישראל להתקיים בשלום ובביטחון.⁹ המשך המשא ומתן הביא לחתימה על "הסכם קהיר". במסגרת ההסכם התחייבה ממשלת ישראל להסיג את כוחות צה"ל משטחי רצועת עזה, מלבד לשטחים בהם נמצאים יישובים ישראלים, מתקנים צבאיים ודרכי הרוחב המובילות אליהם.¹⁰ עם נסיגת כוחות צה"ל ממרבית שטחי רצועת עזה, הועברה אל הרשות הפלסטינית האחריות על הממשל באיזור. יש לציין כי הסכם קהיר כלל בתוכו גם את "פרוטוקל פריס", שנחתם זמן קצר

⁴ *Resolution 181 (II). Future government of Palestine*, מתוך אתר האו"ם. נצפה ב-1/10/2011.

<http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>

⁵ "המשפט שהיה קיים באזור ביום כ"ח באייר תשכ"ז (7 יוני 1967) יעמוד בתוקפו, עד כמה שאין בו משום סתירה למנשר זה או לכל מנשר או צו, שיינתנו על ידי, ובשינויים הנובעים מכינונו של שלטון צבא הגנה לישראל באזור." מנשר בדבר סדרי השלטון והמשפט (מנשר מס' 2), מתוך אתר משפט ללא גבולות. נצפה ב-1/10/2011.

<http://nolegalfrontiers.org/he/military-orders/mil03>

⁶ הצהרת העקרונות בדבר הסדרי ביניים של ממשל עצמי עם אש"ף, מתוך אתר הכנסת. נצפה ב-1/10/2011.

<http://www.knesset.gov.il/process/docs/oslo.htm>

⁷ ההחלטה התפרסמה בעקבות יוזמה בריטית-אמריקנית לאחר מלחמת ששת הימים. עיקרי החלטה 242 קוראים לנסיגת כוחות ישראלים מאיזורים שנכבשו במהלך המלחמה ולשימת קץ לסכסוך. החלטת מועצת הביטחון 242,

מתוך אתר הכנסת. נצפה ב-1/10/2011. http://www.knesset.gov.il/process/asp/event_frame.asp?id=9

⁸ ההחלטה התפרסמה לקראת סיומה של מלחמת יום הכיפורים. עיקריה קראו להפסקת אש, ליישום החלטה 242 ולכינון שלום צודק ובר קיימא במזרח התיכון.

החלטת מועצת הביטחון 338, מתוך אתר הכנסת. נצפה ב-1/10/2011.

<http://www.knesset.gov.il/process/docs/un338.htm>

⁹ *Israel-PLO Recognition: Exchange of Letters between PM Rabin and Chairman Arafat*, מתוך אתר

מכון ראות, נצפה בתאריך 1/10/2011. [http://reut-](http://reut-institute.org/data/uploads/ExternaDocuments/20040829%20-%20Exchange%20of%20Letters%20between%20PM%20Rabin%20and%20Chairman%20Arafat.pdf)

[institute.org/data/uploads/ExternaDocuments/20040829%20-%20Exchange%20of%20Letters%20between%20PM%20Rabin%20and%20Chairman%20Arafat.pdf](http://reut-institute.org/data/uploads/ExternaDocuments/20040829%20-%20Exchange%20of%20Letters%20between%20PM%20Rabin%20and%20Chairman%20Arafat.pdf)

¹⁰ הסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו, מתוך אתר הכנסת. נצפה ב-1/10/2011.

http://www.knesset.gov.il/process/docs/cairo_agreement.htm

קודם לכן והסדיר מגוון סוגיות כלכליות בין הצדדים וביניהן: הסדרי מכס ומיסוי, תנועת סחורות ועובדים וכן הלאה.¹¹

במסגרת תהליך אוסלו, שהחל בשנת 1993, המשיכו להתנהל מגעים ובמשך השנים נחתמו גם הסכמי הביניים, מזכר נהר וואי ומזכר שארם א-שיח'. בשנת 2000 כונסה פסגת קמפ-דיוויד, במהלכה נידונה חתימה על הסכם קבע בין הצדדים, אולם זו לא צלחה בסופו של דבר. כישלון הפיסגה הביא לקיפאון מדיני וכחודשיים לאחריה, בעקבות ביקורו של אריאל שרון בהר הבית פרצה "האינתיפאדה השנייה"¹².

במקביל, החלה היווצרותו של שינוי דרמטי באופיו של הטרור הפלסטיני, אשר בא לידי ביטוי בשימוש הולך וגובר בנשק תלול מסלול. אירוגני הטרור זיהו והפנימו את יעילותן של פצצות המרגמה והרקטות בשל היותן מענה א-סימטרי, פשוט וזול בהתמודדות עם העליונות הצבאית של צה"ל. הארגונים הבינו כי ביכולתו של נשק זה לשבש את חיי היום-יום של עשרות אלפים מאזרחי ישראל ולהרתיע את ישראל מפעילות כנגדם.¹³

הקפאון המדיני, הדרדרות המצב הביטחוני באיזור ושינוי אופי פעילותם של ארגוני הטרור הביאו את מדינת ישראל לנקוט בצעדים שונים ואלים יותר מאילו שנעשה בהם שימוש עד כה. כך, יצא צה"ל למספר מבצעים מלחמתיים בהם עשה שימוש במטוסי ומסוקי קרב, בטנקים ובארטילריה, וביניהם: "קשת בענן" שנערך כנגד מטרות בדרום הרצועה ו"ימי תשובה" שנערך בצפון הרצועה.

ביוני 2004, לאור המשך הקיפאון המדיני ובשל ביסוס התפישה המדינית-פוליטית הישראלית כי לא קיים שותף פלסטיני מולו ניתן לנהל משא ומתן, שיאפשר לקדם את תהליך השלום, החליטה ממשלת ישראל ברשותו של אריאל שרון על ביצועה של "תוכנית ההתנתקות"¹⁴. על פי התוכנית שהוצגה, ישראל תפנה את שטחה של רצועת עזה מיישובים ומתקנים צבאיים ישראלים וכוחות הביטחון יערכו מחדש מחוץ לגבולה של הרצועה. כל זאת, למעט ההיערכות על קו הגבול הדרומי, המפריד בין שטח רצועת עזה לבין מצרים. הרציונאל שעמד מאחורי תוכנית זו היה שיפור המציאות הביטחונית באמצעות הקטנת החיכוך עם הפלסטינים ושליטת תוקפן של הטענות אודות אחריותה של מדינת ישראל כלפי הפלסטינים ברצועת עזה.¹⁵

על אף הסערה הפוליטית שליוותה את הצגת התוכנית ולמרות המחאה הנרחבת שהלכה וגברה עם התקרבות המועד להוצאתה לפועל, החלטת ממשלה 4235 בוצעה כלשונה במהלך קיץ 2005. ב-12 לספטמבר, עם עזיבתו של אהרון חילי צה"ל את שטחה של רצועת עזה, פרסם מפקד פיקוד הדרום, האלוף דן הראל, מנשר המודיע על סיום הממשל הצבאי הישראלי ברצועת עזה, 38 שנה לאחר החלתו.¹⁶

ממשלת ישראל הצהירה כי היא שואפת לאפשר לרשות הפלסטינית לנהל שלטון עצמאי ואוטונומי ולשם כך אף חתמה על הסכם "תנועה וגישה" במסגרתו נקבעו הסכמים להפעלת מעבר רפוח,

¹¹ פרוטוקול פריס, מתוך אתר בצלם. נצפה ב-1/10/2011.

http://www.btselem.org/hebrew/freedom_of_movement/paris_protocol

¹² אירועי האינתיפאדה השנייה כונו בצה"ל ובמערכת הבטחון "גאות ושפל" ובקרב הפלסטינים "אינתיפאדת אל-אקצה".

¹³ מרכז המידע למודיעין ולטרור, המרכז למורשת המודיעין (מל"מ) (2007). *איום הרקטות מרצועת עזה 2000-2007*, עמ' 13

¹⁴ תוכנית ההתנתקות מתוקנת – הצעה להחלטה, מתוך אתר ynet. נצפה ב-1/10/2011.

<http://my.ynet.co.il/pic/doc/060604/page1.htm>

¹⁵ תוכנית ההתנתקות של ראש הממשלה אריאל שרון, מתוך אתר הכנסת. נצפה ב-1/10/2011.

<http://www.knesset.gov.il/process/docs/DisengageSharon.htm>

¹⁶ מנשר בדבר סיום הממשל הצבאי (מנשר מס' 6) (איזור חבל עזה), התשס"ה-2005.

לייצוא סחורות מן הרצועה ולמעבר אנשים בין שטח רצועת עזה לבין שטחי הגדה המערבית.¹⁷ אולם, גם לאחר ביצועה של תוכנית ההתנתקות לא פסקו העימותים בין כוחות צה"ל לבין הארגונים הפלסטיניים.

הסלמה נוספת ביחסים שבין הצדדים אירעה בינואר 2006, עם זכייתו של ארגון החמאס בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית. לאור הזכייה המפתיעה של התנועה במרבית הקולות, הוזמן הארגון על ידי פת"ח להקים יחדיו ממשלת אחדות פלסטינית.¹⁸ ממשלת ישראל חששה כי הממשלה הפלסטינית החדשה תהיה מבוססת על ארגון טרור הקורא להשמדת מדינת ישראל. על כן, קראה הממשלה בהחלטה 4705 כי:

"כינונו של פרלמנט פלסטיני (18.2.06) הנשלט על-ידי רוב חמאסי וסיומה, הצפוי בקרוב, של כהונת ממשלת המעבר, יהפכו את הרשות הפלסטינית לרשות טרור, אלא אם החמאס, השולט ברשות הפלסטינית יקבל במלואם את שלושת תנאי הסף שנקבעו על-ידי ישראל ואשרו בהחלטת "הרביעייה הבינלאומית"¹⁹:-

- הכרה במדינת ישראל וביטול אמנת החמאס.

- נטישת דרך הטרור ופירוק תשתיות הטרור.

- הכרה בהסכמים ובהבנות אליהם הגיעו ישראל והפלסטינים.²⁰
א. לפיכך, ממשלת ישראל מחליטה באופן מיידי על סדרת צעדים, בשלב זה, מול הרשות הפלסטינית כדלהלן: -

1. נוכח סיום כהונת ממשלת המעבר, לא יועברו כספים מישראל לרשות הפלסטינית.
2. ישראל תפנה לקהילה הבינלאומית על-מנת שעם סיום כהונתה של ממשלת המעבר, תחדל הקהילה הבינלאומית מכל סיוע כספי לרשות הפלסטינית, למעט הסיוע ההומניטרי הניתן במישרין לאוכלוסייה הפלסטינית. לשם כך תוסיף ישראל לסייע לפעולת הארגונים הומניטריים העוסקים בסיוע לאוכלוסייה הפלסטינית.
3. תימנע כל העברה של אמצעים וסיוע לארגוני הביטחון הפלסטינים.
4. יוסיף ויימנע מעברם ותגובל תנועתם של אישים הקשורים בחמאס, לרבות אלה שנבחרו לפרלמנט הפלסטיני, בכל האזורים הנתונים לשליטת ישראל.
5. נוכח עליית הסיכון הביטחוני, יוגברו הבדיקות הביטחוניות במעברים, במיוחד קרני וארז, הן ביחס לאנשים ופועלים והן ביחס לסחורות. כמו-כן, תימשך הפעילות לשדרוג המעברים ברצועת עזה, כדי לאפשר פיקוח ביטחוני יעיל יותר.

ב. ימשכו כל הצעדים הנדרשים על-מנת למנוע פעולות טרור נגד ישראל, הן מרצועת עזה, הן

מיהודה ושומרון ותימשך האצה בבנייתה של גדר הביטחון.²¹

ארגון החמאס סירב לקבל את התנאים שהציבה ממשלת ישראל ולאחר מספר שבועות הושבעה ממשלת אחדות לאומית פלסטינית. לאור זאת, קבעה ממשלת ישראל בהחלטה 4780 כי:

¹⁷ גישה – מרכז לשמירה על הזכות לנוע (2007). כובשים מנותקים: מעמדה המשפטי של רצועת עזה, ינואר 2007. עמ' 23

¹⁸ גישה – מרכז לשמירה על הזכות לנוע (2009). מעבר רפיח: מי מחזיק במפתחות? עמ' 31

¹⁹ הרביעייה הבינלאומית: הקוורטט - מורכבת מנציגי ארה"ב, רוסיה, האיחוד האירופי והאוי"ם.

²⁰ ההדגשה איננה מופיעה במקור.

²¹ ר' הערה 1

"בעקבות הבחירות ברשות הפלסטינית, שלאחריהן הושבעה ממשלת החמאס ב-25 במאס 2006, ממשלה שאינה מכירה בקיומה של מדינת ישראל ובהסכמים שנחתמו עימה ושלא מתנערת מדרך הטרור:

1. הרשות הפלסטינית הינה רשות טרור העוינת את ישראל.
2. מדינת ישראל, על כל גורמי הממשל שלה, לא תקיים קשרים עם הרשות הפלסטינית

וגורמי השלטון שלה...".²²

יחד עם זאת, ציינה הממשלה בהחלטתה כי: "בכפוף לשיקולי הביטחון, המעברים מישראל לרצועת עזה יישארו פתוחים כדי לאפשר כניסת הסיוע ההומניטרי לרצועת עזה".²³

אירוע חטיפתו של רב"ט גלעד שליט, ב-25 ליוני 2006, היווה נדבך נוסף בהסלמה המתוארת. במסגרת האירוע, חדרה חוליית פעילי טרור לשטח ישראל ותקפה צוות טנק שסייר על גבול הרצועה. כתוצאה מהתקיפה נהרגו קצין וחייל צה"ל ובמהלכה נשבה רב"ט שליט. יש לציין כי עד עתה, למעלה מחמש שנים לאחר האירוע, שבוי החייל באופן שאינו עומד בתנאים הבינלאומיים והוא אינו זוכה למפגש עם נציגי הצלב האדום הבינלאומי או לתקשר עם בני משפחתו.

אולם, למרות כל המוצג לעיל, "הקש ששבר את גב הגמל" והביא להטלת הסנקציות היה "כיבוש" חמאס את רצועת עזה. ביוני 2007, שנה וחצי לאחר הקמת ממשלת האחדות שרר ברצועה מתח רב בין אנשי פת"ח לאנשי חמאס. לאחר שראש הממשלה מטעם חמאס, אסמאעיל הניה, ניצל מניסיון התנקשות, פרצו מהומות ועימותים קשים בין הפלגים. במהלך העימותים נרצחו פקידי משטר ופעילי ביטחון רבים המזוהים עם ארגון הפת"ח.²⁴ מאות פקידים ופעילים אחרים נסו עם משפחותיהם לעבר מעברי הגבול עם ישראל על מנת להציל את חייהם. לאחר שקיבלו את אישורה של ממשלת ישראל הם פונו לעבר שטחי הגדה המערבית. כך, השלים ארגון החמאס את השלטתו על רצועת עזה ואת הפיכתה ליישות עצמאית שבראשה עומד ארגון הקורא להשמדת מדינת ישראל באמצעות טרור ואינו מכיר בהסכמים שחתם עימה אש"ף, כנציג העם הפלסטיני.

בשלב זה פנה חמאס לבסס את התעצמותו באמצעות הכפפת כלל מנגוני השלטון לזרועותיו. כמו כן, הוא פעל להגדלת כוחותיו באמצעות גיוס פעילים נוספים לשירותיו, תוך תיאום עם גורמים עוינים זרים. בנוסף, עסק הארגון בהצטיידות נרחבת באמצעי לחימה מגוונים. פעילות זו, לצד המשך ההדרדרות הביטחונית, בדמות השימוש המאסיבי בירי תלול מסלול כלפי יישובי "עוטף עזה", הביאה את הקבינט המדיני-ביטחוני לקבוע ב-19/09/2007 כי:

"ארגון החמאס, הוא ארגון טרור שהשתלט על רצועת עזה והפך אותה לשטח עויין. ארגון זה נוקט בפעילות עוינת נגד מדינת ישראל ואזרחיה ומהווה את הכתובת האחראית לפעילות זו. לאור זאת הוחלט לאמץ את ההמלצות שהציגה מערכת הביטחון ובכלל זה המשך הפעילות הצבאית והסיכולית כנגד ארגוני הטרור. בנוסף, יוטלו הגבלות נוספות על שלטון החמאס באופן

²² החלטה מס. 4780 של הממשלה מיום 11.04.2006, מתוך אתר משרד ראש הממשלה, נצפה ב-1/1/2011.

<http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Decisions/2006/04/des4780.htm>

²³ ש.ם.

²⁴ מעבר רפיח: מי מחזיק במפתחות?, עמ' 31

שתוגבל העברת טובין לרצועת עזה, צמצום אספקת הדלק והחשמל, ותוטל מגבלה על תנועת אנשים מן הרצועה ואליה.

ההגבלות ייושמו לאחר בחינה משפטית תוך התחשבות בהיבטים ההומניטאריים השוררים ברצועת עזה ומתוך כוונה להימנע ממשבר הומניטארי.²⁵

ב. הסיבות שהניעו את ממשלת ישראל להכרזה על הטלת הסנקציות הכלכליות

לאור כל שהוצג עד כה, ברצוני להציג את הנחת היסוד העומדת בבסיסה של העבודה, שעיקרה ניתוח מידת הצלחת הסנקציות בהשגת היעדים שבשמן הוטלו על שלטון חמאס. על מנת לבחון את הצלחתו של כל צעד או תהליך, יש לבחון האם הושג היעד שלשמו הופעלו הצעדים או החל התהליך.

מתוך הסתמכות על רצף המאורעות ההיסטורי וכן על ההצהרות הפומביות של ממשלת ישראל **אני טוען כי הכרזת הקבינט המדיני-ביטחוני על רצועת עזה כאל שטח עוין מיום 19/09/2007 היא הכרזתה הרשמית של מדינת ישראל על נקיטת סנקציות כלכליות כלפי שלטון חמאס ברצועת עזה.** עם זאת, החלטה זו התפרסמה כשנה וחצי לאחר החלטת ממשלה מספר 4705, בה התנתה ממשלת ישראל את הפיכת הרשות הפלסטינית לרשות טרור אלא אם תקבל ממשלת חמאס את שלושת תנאי הסף שנקבעו על ידי ישראל והם: הכרה במדינת ישראל וביטול אמנת החמאס, **נטישת הטרור ופירוק תשתיותיו** והכרזה על הכרה בהסכמים ובהבנות אשר נתקבלו בין ישראל לרשות הפלסטינית בעבר. **לטענתי, מימוש שלוש התנאים הללו, הוא שיביא להסרתן של הסנקציות הכלכליות המוטלות על רצועת עזה ועל כן אני מבקש להגדיר אותם כיעדים להטלתן.**

כאמור, אני טוען כי הכרזת הקבינט המדיני-ביטחוני מהווה הלכה-למעשה, את נקודת שינוי המדיניות של מדינת ישראל כלפי שלטון חמאס ברצועת עזה. לאורך השנים, הוטלו מגבלות על תנועת אנשים וסחורות מן הרצועה ואליה, במטרה למנוע מעבר של ציוד צבאי או סחורות שניתן לעשות בהן שימוש מסוג זה. כמו כן, גם הוטלו מגבלות על תנועת כספים במטרה לסכל את צעדיהם של ארגוני הטרור ולהקשות עליהם את מימון פעילויותיהם. אולם החלטת קבינט זו שינתה בצורה מובהקת את אופי המדיניות. למעשה התבצע מעבר ממדיניות של "הכל מותר, אלא אם נאסר במפורש, למציאות בה הכל אסור, אלא אם הותר במפורש".²⁶ מדיניות זו הביאה לפגיעה חמורה בתושבי רצועת עזה ובשגרת חייהם. בשל החלטת הקבינט צומצמו במידה משמעותית היקף פעילותם של המעברים לרצועת עזה והוטלו מגבלות על תנועתם של אנשים מן הרצועה ואליה וכן על מעבר סחורות אל הרצועה וממנה. בשל כך, עלה הצורך לתעדף את העברתן של סחורות בסיסיות ומצרכי יסוד, על פני סחורות ומצרכים אחרים. כך למשל, חלו איסורים על העברת מוצרי מזון שונים ביניהם: סומסום, שוקולד, רימונים וסולת או סחורות אחרות דוגמת מזרונים, ספרים וכסאות גלגלים.²⁷ כמו כן, הוטלו הגבלות חמורות על מעבר סחורות שאינן

²⁵ ר' הערה 2. ההדגשה אינה מופיעה במקור.

²⁶ הפרקליטות הצבאית (2010). נייר עמדה בנושא ההיבטים המשפטיים של הטלת הסגר הימי על רצועת עזה ואכיפתו שהוגש לוועדה הציבורית לבדיקת האירוע הימי מיום 31 במאי 2010, עמ' 26

²⁷ עמירה ס. "למה אסור להכניס כוסברה לרצועת עזה? סוד ביטחוני", מתוך אתר הארץ, נצפה ב-1/10/2011. <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1200951>

מוגדרות כמותרות ואף על אספקת דלקים. הדבר נעשה על ידי ענף הכלכלה במפקדת התיאום והקישור, אשר התנה את העברת הסחורות בהתאם לחישוב מלאים, שהתבסס על נוסחאות "אורך נשימה". נוסחאות אלו איפשרו לחשב את כמויות מלאי המוצרים, המזון לבע"ח וכמויות הדלקים המינימליות הנדרשות לתושבי רצועת עזה על מנת לחיות, תוך ניסיון למנוע את היווצרותו של משבר הומניטרי חריף.²⁸

זהו המקום לציין כי בפרק ג' אפנה להרחיב אודות מסגרת הסנקציות שהוטלו והשלכותיהן על תושבי רצועת עזה.

בכל הנוגע לסברה הרווחת בציבור, הנובעת מהתבטאויותיהם של פוליטיקאים ובכירים במערכת הביטחון בישראל, לפיה קיים קשר בין הטלת הסנקציות לבין נפילתו בשבי של רב"ט שליט, ברצוני לציין שלוש הערות.²⁹ ראשית, הטלת הסנקציות החלה זמן רב (למעלה משנה וחצי) לאחר התקרית בה נשבה רב"ט שליט. שנית, אין בהחלטת הקבינט המדיני-ביטחוני הקובעת כי "המעברים ברצועת עזה ייפתחו רק לאחר שחרור החייל החטוף גלעד שליט"³⁰ די בכדי לערער את הנחת היסוד בעבודה זו, בדבר היעדים שבשםם הוטלו הסנקציות. זאת כיוון שמניתוח לוגי של האמירה אמנם ניתן להסיק כי הסרת הסנקציות תתרחש רק לאחר שחרור החייל, אולם לא ניתן להסיק בשום אופן כי שחרור החייל יביא בהכרח להסרת הסנקציות. יתרה מזו, החלטת קבינט זו הייתה שנויה במחלוקת והיוותה מצע לעימות פוליטי.³¹ זאת לאחר שעמוס גלעד, ראש האגף המדיני-ביטחוני במשרד הביטחון אשר היה אמון על המגעים לשחרור רב"ט שליט, צוטט כמבקר את ראש הממשלה דאז, אהוד אולמרט, כיוון שסבר שהחלטת קבינט זו פוגעת בביטחון הלאומי של מדינת ישראל. הערה שלישית ואחרונה לשלילת הקשר בין החזקתו בשבי של רב"ט שליט לבין הסנקציות נובעת מהעובדה שנראה לא סביר, כי ממשלת ישראל תקיים מגעים לתיאום פתיחת המעברים למעבר סחורות עם נציגי חמאס, גם לאחר שחרור החייל. זאת, אלא אם יודיע החמאס על קבלתו את שלוש התנאים שהוגדרו מלכתחילה כיעדי הטלת הסנקציות.

ג. מסגרת הסנקציות והשלכותיהן

אופיין של הסנקציות הכלכליות שהוטלו על ידי ממשלת ישראל הינו מגוון. הודות לשליטה שעודנה קיימת על המתרחש ברצועת עזה, הצליחה ממשלת ישראל להפעיל מספר אמצעי לחץ כלכליים במטרה להשיג את שלושת תנאי הסף שנקבעו על ידי ממשלת ישראל ואושרו על ידי הקוורטט, תנאים אותם הגדרתי כיעדים להטלת הסנקציות. בין היתר, ניתן למנות את הצעדים הבאים:

1. סנקציות על גביית כספי המיסים עבור הרשות והעברתם למוסדותיה: כפי שצינתי, במסגרת החתימה על פרוטוקל פריס קיבלה ממשלת ישראל את האחריות על מערכת

²⁸ יש לציין כי נוסחאות אלו התפרסמו רק לאחר עתירת עמותת "גישה" לבית המשפט. מתאם פעולות הממשלה בשטחים (2009). *נוהל מעקב ואומדן מלאים ברצועת עזה*. מתוך אתר המוקד. נצפה ב-1/10/2011.

<http://www.hamoked.org/files/2010/113120.pdf>

²⁹ גילוי נאות: עבודה זו נכתבה והוגשה טרם שחרורו של גלעד שליט משבי חמאס. עם זאת, המאורעות האחרונים רק מחזקים את טענתי שכן מאז שחרורו של שליט לא חל שינוי מהותי במדיניות ממשלת ישראל כלפי שלטון חמאס ברצועת עזה.

³⁰ עמוס הראל. "הקבינט החליט: שחרור שליט - תנאי לפתיחת המעברים לרצועת עזה", מתוך הארץ, נצפה ב-1/10/2011. <http://news.walla.co.il/?w=/1438071>

³¹ ברק רביד. "רגע לפני הקבינט: רה"מ אולמרט נזף באלוף במיל. עמוס גלעד", מתוך אתר הארץ, נצפה ב-1/10/2011. <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1246376>

המיסוי בשטחי הרשות הפלסטינית, מלבד מיסים ישירים ומקרים מיוחדים אחרים.³² שליטה זו הינה כפולה כיוון שהיא מאפשרת להפעיל מנופי לחץ על שלטון חמאס ברצועת עזה במספר אופנים: האחד, באמצעות היכולת להשפיע על אופיין של הסחורות המיובאות ולהגדירן כתרומות מטעם ארגונים ללא כוונת רווח, הגדרה המאפשרת את ייבוא הסחורות ללא תשלום מס. אולם, סחורה שאינה מוגדרת על ידי ממשלת ישראל ומוסדותיה ככזו, חייבת בתשלום מס המייקר את עלות ייבוא הסחורה עד כדי מאות אחוזים ומקשה על הארגונים התורמים לספק מוצרי ייסוד לתושבי הרצועה. אמצעי השליטה השני נובע מחשיבותם של כספי המיסים הנאספים עבור תפעולן של מוסדות הרשות ותשלום משכורות לאנשיה. התיאוריה הכלכלית מדגישה את חשיבות ניהול ההכנסות ממיסים ככלי של השלטון לתכנון ויישום מדיניות מוניטרית ופיסקלית. בחירתה של ממשלת ישראל, הבאה לידי ביטוי בדבריו של ליברמן, שר החוץ הישראלי: "לא נעביר שקל אם הפלסטינים לא יכירו בתנאי הקוורטט"³³ מביאה לעיכוב העברת כספי המיסוי למוסדות הרשות ופוגעת בצורה משמעותית ביכולת של אלו לספק שירותים ציבוריים בסיסיים. מחד, משיגה כך ממשלת ישראל פגיעה במשילות של מוסדות החמאס בעזה ואולי אף מערערת את יציבותם. מאידך, צעדים אלו מביאים במקביל לפגיעה אנושה במרקם החיים של עובדי מוסדות השלטון ותושבי הרשות, ומעוררת את זעמה של הקהילה הבינלאומית.

2. סנקציות על ייבוא וייצוא טובין אל רצועת עזה וממנה: כמנהלי מערכת כלכלית המוגדרת כ"משק קטן", מודעים היטב קברניטי ממשלת ישראל לחשיבותו של המאזן המסחרי ולחשיבות סחר החוץ להתפתחות הכלכלית ולשיפור רמת החיים של תושבי המדינה. ידע זה בא לידי ביטוי בהגבלות על ייבוא הסחורות לרצועת עזה ועל ייצוא התוצרת המקומית אל הגדה המערבית ומדינות אחרות. הגבלות אלו מהוות למעשה תנועת מלקחיים שתוצאתה קריסה כלכלית של רצועת עזה. ההגבלות על ייבוא חמורי גלם הביאו להתמוטטות המגזר העיסקי. לצד זאת, ההגבלות על הייצוא לא פגעה רק באספקת חומרי הגלם אלא גם ביצואנים. לא פעם נאלצו חקלאי הרצועה להשמיד את תוצרתם כיוון שהיא עולה על הביקושים של תושבי הרצועה ואין ביכולתם לשווק אותה לשווקים אחרים. סנקציות אלו הביאו לעלייה דרמטית בשיעור האבטלה, לעליית מחיריהם של מוצרי היסוד לתעשייה ולמשקי הבית ולעלייה בשיעורי התושבים המוגדרים כחיים בעוני, סיטואציה המפנה אותם להדפק על דלתות מוסדות החלוקה של האו"ם או המוסדות הדתיים של חמאס.³⁴

3. סנקציות על פעילותן של תשתיות ציבוריות בסיסיות: במהלך מבצעים צבאיים נהרסו לא פעם תשתיות אזרחיות חיוניות, דוגמת תחנת החשמל היחידה בעזה, וכן בתי חולים ומערכות דלק וביוב. ההגבלות על שעות פעילות המעברים היבשתיים,

³² ר' הערה 9.

³³ נחמיאס עמרי. "ליברמן: לא נעביר שקל אם הפלסטינים לא יכירו בתנאי הקוורטט". מותוך אתר NRG. נצפה ב-14/01/2012.

<http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=849375>

³⁴ גישה – מרכז לשמירה על הזכות לנוע (2007). מכירת חיסול: כלכלת עזה נמחקת מהמפה, יולי 2007. עמ' 3.

המאפשרים הכנסת והוצאת טובין לרצועת עזה, וכן המגבלות על אספקת דלקים וחלקי חילוף למערכות אלו הביאו את התשתיות האזרחיות לסף קריסה והשאירו את תושבי עזה משך תקופה ארוכה באפלה, ללא נגישות למים זורמים ולשירותי רפואה הולמים.³⁵

4. סנקציות על תנועת אנשים: במסגרת הסכם תנועה וגישה נקבעו העקרונות לכניסתם ויציאתם של תושבים ומבקרים מרצועת עזה. על פי ההסכם, גם המעבר שבין רצועת עזה למצרים מפוקח על ידי נציגים של זרועות הביטחון בישראל. לאחר החלטת הקבינט המדיני-ביטחוני שמשו עקרונות אלו את ממשלת ישראל למנוע יציאתם של סטודנטים ואנשי עסקים מרצועת עזה וכן למנוע את כניסתם של פעילי זכויות אדם, אנשי צוות רפואי ומבקרים אחרים אל תוך תחומי הרצועה.

לסיכום, הסנקציות הכלכליות שמטילה ממשלת ישראל על שלטון חמאס ברצועת עזה הינן נרחבות ומשפיעות על כל תחומי החיים של תושבי הרצועה. בהמשך עבודה זו, אבקש לבחון את יעילותן ולברר האם הן אכן תורמות להשגת היעדים שבשמן הן הוטלו ולשיפור רמת החיים של החיים משני צידי הגבול או שמא בעיקר מכבידות על תושבי רצועת עזה ופוגעות בצורה אנושה ברמת חייהם.

כעת אפנה לתאר את הרקע המחקרי לניתוח הצלחת סנקציות בהשגת מטרותיהן וכן ארחיב אודות המודל המחקרי שעליו אתבסס בעבודה זו.

---

³⁵ האו"ם - המשרד לתיאום עניינים הומניטריים (ינואר 2009). תמונת מצב הומניטרית בעזה.

פרק שני: מתודולוגיה מחקרית

א. סקירת ספרות:

יוהן גלטונג, סוציולוג נורבגי שעסק רבות בלימודי שלום וביישוב סכסוכים, פרסם בשנת 1967 את מחקרו פורץ הדרך, אשר בחן את הסנקציות שהטילו האו"ם ובריטניה על רודזיה, במהלך שנות ה-60.³⁶ במאמר זה, ניתח גלטונג את יעילותם של צעדים רב-צדדיים ואת יכולתן של מדינות המטרה להתיישר עם הלחצים המופעלים עליהן. בין היתר, ציין גלטונג כי פעמים רבות לחצים חיצוניים יביאו לחיזוק מעמדו ויציבותו הפוליטי של המשטר הקיים ולליכוד הציבור במדינת המטרה כנגד המדינות המטילות והיעדים שבשמן הוטלו הסנקציות. עוד הוא ציין בכתביו כי מחקרו אמנם עוסק במקרה הפרטי והמורכב של הסנקציות שהוטלו על רודזיה אך למרות שמדובר במקרה בוחן ייחודי, הוא יכול ליצור בסיס תיאורטי כללי לחקר מקרים אחרים. ואכן, מחקרו החדשני של גלטונג נתפס כאחת מאבני היסוד של המחקר האקדמי בתחום. גלטונג תרם בפיתוח של תיאוריה כללית ובפיתוח כלי ניתוח לחקר הנושא.

בשנת 1985, פרסם דיוויד א. בולדווין את ספרו, אשר הרחיב את גבולות המחקר בנושא.³⁷ בולדווין שילב בין מגוון דיסציפלינות כאשר השתמש בכלים מתודולוגיים השואבים מעולם הכלכלה, מדעי המדינה, יחסים בינלאומיים ועוד, לשם ניתוח מושג העוצמה, בחינת המתרחש בשדה היחסים שבין המדינות ותיאור הכלים העומדים לרשות הקברניטים בעת ניהול מדיניות החוץ. בולדווין, שנשען על גלטונג, לא ניסה למדוד או להצביע על כשלון או הצלחת הסנקציות באופן אמפירי אלא ביקש לבחון אותן מנקודת מבט שונה. בין היתר ציין בולדווין כי בעת הערכת מידת הצלחתן של סנקציות בהשגת יעדיהן, על המסקנה לשקלל לא רק את מידת ההצלחה, אלא גם את מידת הקושי או את מורכבת היעדים שבשמן הוטלו הסנקציות.³⁸ עוד הוא הוסיף והסביר הלכה למעשה כיצד סנקציות משתלבות בסל הכלים לניהול מדיניות חוץ. בולדווין אף פיתח טיפולוגיה לחקר מדינאות, לפיה הכלים העומדים בפני מקבל ההחלטות נעים בין ביצוע תעמולה, שימוש בדיפלומטיה, הטלת סנקציות כלכליות ולסיום נקיטת צעדים צבאיים. כך, השתרשה ההכרה בסנקציות כאמצעי נוסף בתוך סל הכלים של מדינה להשפיע על מדינות אחרות ועל המדיניות שלהן במגוון תחומים.

לצד המחקר האקדמי שהלך ותפס תאוצה באותם השנים, הפכו גם הסנקציות הכלכליות לכלי שנעשה בו שימוש תדיר, במסגרת ניהול מדיניות החוץ של מגוון מדינות וארגונים. יחד עם זאת, ובאופן פרדוקסלי, מקבלי החלטות רבים התייחסו לכלי זה כאל כלי מדיניות שיעילותו מוטלת בספק. מי שבחן את יעילותן של סנקציות כלכליות בצורה המקיפה והמעמיקה ביותר היו גארי הופבאוואר, ג'פרי סקוט וקימברלי אליוט, אשר על מחקרם אתבסס בעבודה זו.³⁹

³⁶ Galtung, J (1967). *On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia*. World Politics, Vol. 19, No. 3 (Apr., 1967), pp. 378-416

³⁷ Baldwin, d (1985). *Economic Statecraft*. Princeton University Press.

³⁸ Ibid, pp. 372

³⁹ Hufbauer, G., Schott, j., Elliott, K. (1985). *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy*. Institute for International Economics.

ב. הצגת מודל HSEO:

בעוד ההוגים שנזכרו לעיל הניחו יסודות תיאורטיים למחקר הצלחתן של סנקציות כלכליות, הראשונים שביצעו מחקר רחב וכוללני של מאות מקרים היו Hufbauer, Schott & Elliot. השלושה, חוקרים ואנשי ממשל מנוסים, ביקשו לספק ניתוח שייקל על מקבלי החלטות לפעול בעת הצורך והצביעו על המרכיבים הבולטים, שיאפשרו להבחין בין סנקציות שהצליחו בהשגת יעדיהן, לעומת אלו שלא. לשם כך, אספו החוקרים נתונים אודות למעלה מ-170 מקרי בוחן⁴⁰ שבהן הוטלו סנקציות, בין שנת 1914 ועד לשנת 2000⁴¹ ופרסמו את מסקנותיהם. לאחר הניתוח, הפריכו החוקרים את הטענה שסנקציות כלכליות אינן יעילות כאשר הוכיחו במחקרם כי כשליש מהסנקציות שנחקרו, הוגדרו על ידם כמוצלחות.⁴²

מחקרם התבסס על הצגת 16 משתנים מסבירים עיקריים, שביכולתם לסייע בהבנת הגורמים התורמים לסיכויי הצלחתן של סנקציות. כך, הציגו החוקרים הבחנה בין יעדי מדיניות חוץ שבשמן הוטלו הסנקציות, 6 משתנים פוליטיים, 6 משתנים כלכליים וכן מספר משתנים נוספים. עם השנים, פרסמו השלושה מהדורות מעודכנות ובמהדורה האחרונה שהתפרסמה בשנת 2008, חברה אליהם גם Barbara Oegg שסייעה בניתוח הנתונים הכמותיים באמצעות שימוש במתודולוגיה אקונומטרית.

קצת אפנה להרחיב אודות המשתנים המסבירים, ותחילה ארחיב אודות המשתנה הראשון, הבוחן את יעדי מדיניות החוץ (*goals*) שבשמן הוטלו הסנקציות:

1. יצירת שינוי מדיניות קל: במקרים אלו לרוב מדובר על מחלוקת סביב נושא "צר" וספציפי, ללא כוונה מצד המדינה המטילה לערער את יציבות המשטר או לפגוע בכוחה הצבאי של מדינת המטרה⁴³. דוגמה לכך ניתן לראות בסנקציות שהטילו ארה"ב וקנדה על דרום קוריאה בין השנים 1975-1976.⁴⁴ כך, הצליחו השתיים לעכב את רכישתו של מפעל למחזור חומרים גרעיניים מצרפת, בשל החשש הדרום קוריאני מהסנקציות הכלכליות שיוטלו. במרבית המקרים יעדי הטלת הסנקציות הם ממוקדים ולכן המדינות המטילות לא עושות שימוש בכוח סמוי (*Covert force*), או נכנסות לעימות מזוין אלא מעדיפות את השימוש בסנקציות ככלי לשינוי מדיניות. בנוסף על כך, בשל אופיין הממוקד של הסנקציות, ברוב המקרים מדינות המטרה לא משקיעות מאמצים לגייס תמיכה בקרב מדינות או גופים בינלאומיים אחרים. בדומה לכך, הצטרפות של מדינות נוספות או גופים בינלאומיים לצד המדינות המטילות את הסנקציות תהיה במרבית המקרים מינורית או שלא תתקיים כלל.⁴⁵

⁴⁰ במקרי בוחן בהם היו מעורבות יותר ממדינה אחת בהטלת הסנקציות או שהסנקציות הוטלו על יותר ממדינה מטרה אחת, פוצלו מקרי הבוחן למספר תצפיות שונות. על כן, המחקר מבוסס למעשה על למעלה מ-200 תצפיות שונות.

⁴¹ מאז המחקר הראשון שהתפרסם בשנת 1983, התפרסמו שתי גרסאות נוספות. הגרסה השלישית והאחרונה התפרסמה בשנת 2008 וכוולת ניתוח מקרי בוחן עד שנת 2000.
⁴² Hufbauer, G., Schott, J., Elliott, K., Oegg Barbara (2008). *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy*, 3rd Edition. Institute for International Economics. pp. IX

מעניין לציין כי בניתוח על פי המתודולוגיה המוצעת במחקרם, שיעור ההצלחה של סנקציות כלכליות עודנו דומה ועומד על כשליש מהמקרים, גם קרוב ל-30 שנה לאחר פרסום המסקנות לראשונה, בשנת 1982.
⁴³ מדינת המטרה: המדינה עליה מוטלות הסנקציות.

⁴⁴ *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy*. pp 43

⁴⁵ Ibid, ibid.

2. ערעור יציבות המשטר: יעד מדיניות זה הינו היעד הנפוץ ביותר שבעקבותיו מוטלות סנקציות כלכליות.⁴⁶ דוגמה לכך היא הטלת סנקציות בשל רצון לשנות את מדיניותה של המדינה ביחס לזכויות קניין והלאמת חברות. כך לדוגמה פעלה ארה"ב כשהטילה סנקציות על ברזיל בין השנים 1962-1964, לאחר החלטת ממשלת ברזיל להלאים חברה לייצור אנרגיה השייכת לחברה אמריקאית. זאת, לאחר שהחלטת ההלאמה התקבלה באופן חד צדדי על ידי ממשלת ברזיל, ותוך הצהרה שלא ישולמו פיצויים על הלאמת החברה.⁴⁷ סיבות נוספות לשימוש ביעד מדיניות זה נובעות מרצון המדינה המטילה לעודד את קיומו של משטר דמוקרטי, מתוך רצון לשנות את מדיניותה של מדינת המטרה ביחס לטרור ולתמיכה בגורמים העוסקים בו וכן ביחס למדיניות המשטר נובעת לעיתים בשל מדיניות תוקפנית מצד מדינת המטרה כלפי המדינה המטילה את הסנקציות.⁴⁸

3. שיבוש מהלכים צבאיים: במקרים מסוימים הוטלו סנקציות כלכליות במטרה להוות תחליף לפעילות צבאית נרחבת או כמרכיב דומיננטי במאמץ רחב יותר למנוע ממדינת המטרה להמשיך בהרפתקאות צבאיות בלתי רצויות. המחקר מראה כי במקרים אלו לתמיכה הבינלאומית אין השפעה רבה על הצלחת הסנקציות. כמו כן, עולה כי במרבית המקרים שנבחנו, המדינות עליהן מוטלות הסנקציות (בשל כוונות מלחמתיות מצידן) אינן נמצאות במצב חמור של חוסר יציבות. יחד עם זאת, ככל שהן במצב כלכלי-פוליטי רעוע יותר, כך סיכוייהן של הסנקציות להצליח הם גבוהים יותר. בנוסף על כך, המחקר מראה כי לסנקציות המוטלות בין מדינות שלא היו אויבות בעבר, אלא ביחסים נייטרלים או אף ביחסי שלום, יש סיכויים טובים יותר להצליח.⁴⁹

4. פגיעה ביכולות צבאיות: באופן כללי ניתן לומר שמטרתה של כל סנקציה היא לפגוע ביכולותיה הצבאיות של מדינת המטרה. יחד עם זאת, ניתן לעשות הבחנה בין סנקציות קצרות טווח יחסית, שניתן לאפיינן כבעלות מטרות פוליטיות לבין סנקציות ארוכות יותר שמטרתן להחליש את האויב. במרבית המקרים, סנקציות מהסוג הזה לא הציגו שיעור הצלחה גבוהים כלל.⁵⁰

5. שינויים אחרים במדיניות: תחת יעד מדיניות זה מקובצים מקרים שקשה היה להכניסם ליעדים שהוצגו קודם לכן. דוגמה לסנקציה כזו היא החרם של הליגה הערבית על הולנד וארה"ב, בשל תמיכתן במדינת ישראל.

כאמור, בנוסף לניתוח והבחנה בין המניעים להטלת סנקציות, הצביעו החוקרים על משתנים נוספים, המשפיעים במידה רבה (ולעיתים אף במידה מובהקת) על הצלחת הסנקציות, תוך שהם מבדילים בין שתי קבוצות עיקריות של משתנים; פוליטיים וכלכליים.

---

⁴⁶ החוקרים מצאו כי ב-80 תצפיות מתוך 204, יעד המדיניות שהביא להטלת הסנקציות הכלכליות היה ניסיון לערער את יציבות המשטר.

⁴⁷ Ibid, ibid

⁴⁸ Ibid, ibid

⁴⁹ Ibid, pp. 44

⁵⁰ Ibid, pp. 45

1. צעדי מדיניות נלווים (*policies*): במקרים רבים, הטלת הסנקציות היא אמצעי נוסף במסגרת המאמצים הדיפלומטיים שנוקטת המדינה המטילה על מנת לקדם את יעדי מדיניות החוץ שלה. לכן, מבחינים החוקרים בין מקרים שבהם הטלת הסנקציות לוו בצעדים נוספים, דוגמת: אמצעים סמויים (למשל: פעולות של ארגוני מודיעין המספקים תמיכה לגורמי אופוזיציה במטרה לערער את יציבות המשטר), פעילות סמי-צבאית או פעילות מלחמתית מלאה.⁵¹
2. שיתוף פעולה בינלאומי בהטלת הסנקציות (*coop*): מידת שיתוף הפעולה לה זוכה המדינה המטילה בעת הטלת סנקציות משתנה בין מקרה למקרה. במודל המוצג, מציעים החוקרים מדד הנע בין 1-4 כאשר: הערך '1' מייצג מקרה בו לא קיים שיתוף פעולה כלל. במקרה זה, המדינה המטילה פועלת לבדה, לרוב כיוון שמדובר בשאיפה לשינוי מדיניות קל. הערך '2' מייצג מקרים בהם קיימת תמיכה מעטה, לרוב בדמות תמיכה הצהרתית בלבד של מדינות אחרות במדינה המטילה. הערך '3' מייצג מקרים בהם המדינה המטילה זוכה לתמיכת מדינות אחרות הסוחרות עם מדינת המטרה, אולם תמיכה זו היא מוגבלת בזמן או בצעדים הננקטים. הערך '4' מייצג מקרים בהם קיים שיתוף פעולה בינלאומי משמעותי. במקרה זה, שותפי המסחר של מדינת המטרה מצטרפים למדינה המטילה ונוקטים בצעדים מגבילים על הסחר עם מדינת המטרה. החוקרים מציינים כי משתנה זה הינו בעל השפעה חיובית, כלומר ככל שציון המדד גבוה יותר, כך גדלים הסיכויים של הסנקציות להצליח בהשגת יעדיהן.
3. קיומו של סיוע בינלאומי למדינת המטרה (*assist*): משתנה זה הינו משתנה המנוגד לקודמו ומשפיע על סיכויי ההצלחה של הסנקציות באופן שלילי, במידה והוא מתקיים. במספר מקרי בוחן הבחינו החוקרים כי לאחר הטלת סנקציות נוצר מעין לובי או שדולה מצד מדינות שכנות או חברות למדינת המטרה, אשר מתנגדות למדיניות של המדינה המטילה ופועלות על מנת להביע את עמדתן, באמצעות סיוע למדינת המטרה להתמודד עם הסנקציות המוטלות עליה. במספר מקרים אף מציינים החוקרים כי התגייסות המדינות לסייע, הביאה לשיפור במצבה של מדינת המטרה שכן הנזק שהוסב לה מצד המדינה המטילה היה קטן מהסיוע הנרחב שקיבלה. בשונה מהמשתנה הקודם, משתנה זה הינו משתנה דמי המקבל את הערך '1' במידה ומתקיים סיוע בינלאומי משמעותי ואת הערך '0' במידה ולא.⁵²
4. חברות משותפת בארגון בינלאומי (*iosender*): החוקרים מצאו כי במקרים רבים, לעובדה ששתי המדינות חברות בארגון בינלאומי משותף יש השפעה חיובית על סיכויי הצלחת הסנקציות בהשגת יעדיהן. משתנה זה הינו משתנה דמי ומקבל את הערך '1' במידה והן המדינה המטילה והן מדינת המטרה חברות בארגון מסוג זה או את הערך '0', אם לאו.⁵³

⁵¹ *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy, 3rd Edition.* pp. 57

⁵² *Ibid*, pp. 58

⁵³ *Ibid*, pp. 59

5. מידת הקרבה בין המדינות טרם הטלת הסנקציות (*relations*): מניתוח המקרים עולה כי במהלך השנים סנקציות כלכליות הוטלו הן בין בעלות ברית והן בין מדינות אויבות. כמובן שכל מקרה מצריך שימוש באמצעים שונים, על מנת להגדיל את סיכויי הסנקציות להשיג את יעדיהן. על מנת להבחין בין המקרים, מציעים החוקרים מדד הנע בין 1-3, כאשר: הערך '1' מייצג יריבות בין שתי המדינות, הערך '2' מייצג מצב של נייטרליות, כלומר מצב שבו אין קשרים דיפלומטיים או כלכליים חמים בין המדינות, אולם לא קיים גם מצב של יריבות. הערך '3' מייצג מצב של קשרים חמים וענפים המאפיינים בעלות ברית.⁵⁴

6. עוצמה כלכלית ויציבות פוליטית (*stability*): במחקר נמצא כי לעוצמה הכלכלית וליציבות הפוליטית של מדינת המטרה יש השפעה משמעותית למדי על תוצאות סנקציות המוטלות עליה. יחד עם זאת, ניתוח שני גורמים אלו הינו מורכב למדי בשל הקושי לתמצת מכלול של אירועים ולקבוע חד-משמעית מהו מדד העוצמה והיציבות של המדינה. גם במשתנה זה מציעים החוקרים לעשות שימוש במדד הנע בין 1-3, כאשר: הערך '1' מייצג מדינה אוטוקרטית שבה שורר חוסר יציבות, כלומר מדינה הסובלת ממצב כלכלי רעוע (שיעורי אבטלה ו/או אינפלציה גבוהים) ו/או מחוסר יציבות פוליטית הגובל בכאוס. הערך '2' מייצג מדינה הסובלת מבעיות משמעותיות הן בתחום הכלכלי והן בכל הנוגע ליציבות הפוליטית של המשטר. הערך '3' מייצג מדינה דמוקרטית ויציבה, הנהנת משיעורי אבטלה או אינפלציה סבירים וממוסדות שלטון יציבים ומתפקדים.⁵⁵

משתנים כלכליים:

1. יחס התמ"ג בין המדינה המטילה למדינת המטרה (*gdpratio*): בכ-80% מהסנקציות שנבחנו במסגרת המחקר, התוצר של המדינה המטילה היה גדול פי למעלה מ-10 מהתוצר של מדינת המטרה. ב-50% מהמקרים, התוצר גדול בלמעלה מפי 100 (!). מחד, הנתון מבליט את הסנקציות הרבות שהפעילו המעצמות במשך השנים (ארה"ב, ברה"מ, בריטניה וכד') ומאידך ממחיש מי היו לרוב מדינות המטרה, עליהן הופעלו סנקציות. יחד עם זאת, הנתונים מראים כי לעיתים "הגודל לא קובע" וכי ליחס התוצר התוצר אין השפעה מכרעת על מידת הצלחת הסנקציות בהשגת יעדיהן. כלומר, גם במקרים בהם התוצר של המדינה המטילה היה גדול בפחות מפי 10, מידת ההצלחה עמדה על כ-33% מהמקרים, בדומה למידת ההצלחה של סנקציות באופן כללי.⁵⁶

2. יחסי המסחר בין המדינה המטילה למדינת המטרה (*trade*): משתנה זה בוחן את סך הייבוא מהמדינה המטילה אל מדינת המטרה וסך הייצוא ממדינת המטרה אל המדינה המטילה, ביחס לסך סחר החוץ של מדינת המטרה. כיוון שבמרבית המקרים המדינות המטילות הן כלכלות גדולות ומפותחות, אין זה מפתיע שסחר החוץ בין

⁵⁴ Ibid, pp. 61

⁵⁵ Ibid, pp. 61

⁵⁶ Ibid, pp. 89

המדינה המטילה לבין מדינת המטרה עומד במרבית המקרים על למעלה מ-10% מסך סחר החוץ של מדינת המטרה. המחקר מראה כי במקרים שהוגדרו כהצלחה, כלומר בהם הסנקציות סייעו בהשגת יעדיהן, סחר החוץ בין המדינות עמד על כ-33% מסך סחר החוץ של מדינת המטרה. קל להבין את האינטואיציה העומדת בבסיס משתנה זה, שכן קריאה מצד המדינה המטילה כלפי מדינת מטרה לשנות את דרכיה באה לידי ביטוי במהרה ומשפיעה בצורה רחבה על כלכלת מדינת המטרה. יחד עם זאת, נראה כי גם למשתנים הנוספים מידה לא מבוטלת של השפעה כיוון שממוצע סחר החוץ במקרים המוגדרים ככשלוך, כלומר במקרים בהן הסנקציות לא סייעו בהשגת יעדיהן, עמד על כ-29%.⁵⁷

3. אופי הסנקציות המוטלות (*type*): ניתוח מקרי הבוחן מעיד על קיומם של שני סוגים עיקריים של סנקציות: הראשון, סנקציות על מסחר, הנחלקות להטלת מגבלות על הייצוא או על הייבוא. סוג הסנקציות השני הינו סנקציות על תנועות ההון והקפאת נכסי מדינת המטרה במדינה המטילה. כמובן שצדדים שונים משפיעים במידה שונה על מדינת המטרה. בעוד שמגבלות על סחר החוץ יכולות להשפיע על האוכלוסיה ולהניע אותה להפעיל לחץ על מקבלי ההחלטות, הרי שבמרבית המקרים מגבלות על תנועות הון פוגעות במקבלי ההחלטות עצמם או במקורבים אליהם. בנוסף, בעוד שנסקציות שהוטלו על סחר החוץ בלבד הביאו לפגיעה ממוצעת במדינת המטרה בשיעור של 0.7% תוצר, סנקציות שהוטלו על תנועות הון הביאו לפגיעה ממוצעת במדינת המטרה בשיעור של 1.7% תוצר. מעניין לציין כי סנקציות משולבות הביאו לפגיעה ממוצעת בכלכלתה של מדינת המטרה בשיעור העומד על כ-2.9% תוצר.⁵⁸

4. מצב המשק והיציבות הפוליטית במדינת המטרה (*regime*): על פי ההשערה הראשונית מדינה שאינה יציבה מבחינה כלכלית ופוליטית תהיה פגיעה ומושפעת יותר מהטלת סנקציות. אולם באופן מפתיע, מנתוני המחקר עולה כי אף על פי שלמשתנה זה השפעה חיובית, היא חלשה ואינה מובהקת כמצופה. המשתנה הוא בינארי ומקבל ערך של '0' או '1' (יציב מאוד או רעוע מאוד, בהתאמה). זאת לאחר שקלול מספר נתונים, ביניהם: שיעור צמיחת התוצר בחמש השנים שקדמו להטלת הסנקציות ושיעור האינפלציה בשלוש השנים שקדמו להטלת הסנקציות. בנוסף, לצד נתונים כלכליים אלו משוקללים גם נתונים הבוחנים את היציבות הפוליטית, דוגמת מספר חילופי השלטון בעשר השנים שקדמו להטלת הסנקציות, וכן מספר חילופי השלון במהלך השנים בהן מוטלות הסנקציות. מעניין לציין כי בעוד שקיים קשר בין צמיחה כלכלית איטית ושיעורי אינפלציה גבוהים לבין הצלחת סנקציות, מתקיים גם קשר בין משטרים יציבים במדינת המטרה לבין הצלחת הסנקציות המוטלות עליה. ייתכן שהדבר נובע מחוסר יכולתם של משטרים חלשים וחסרי יציבות לקדם שינוי מדיניות או כיוון שמשטרים מסוג זה סבורים כי עמידה בדרישות המדינה הנוקטת ייסבו להם עלויות גבוהות, יותר מאשר משטרים יציבים. עוד מעניין לציין כי במרבית המקרים מדינות המטרה נוטות להיות יציבות יותר מבחינה פוליטית לאחר

⁵⁷ Ibid, pp. 90

⁵⁸ Ibid, pp. 98

הטלת הסנקציות. אחת מהאפשרויות להסבר התופעה נובע מעדויות לקיומה של התופעה המכונה: "Rally-round-the-flag", תופעה המביאה דווקא לחיזוק המשטר ולהגברת יציבותו הפוליטית באמצעות ליכוד הציבור במדינת המטרה בעקבות לחצים המופעלים עליו מבחוץ.⁵⁹

5. עלות הסנקציות למדינת המטרה (*tarcest*): חוקרים רבים ניסו להציע מגוון מודלים על מנת לכמת ולהעריך את עלות הסנקציות הן למדינה המטילה והן למדינת המטרה. כלכלנים רבים הציגו מודלים מתוחכמים, המנסים להעריך את חישובי העלות באמצעות בחינת ההשפעה על עקומות ההיצע והביקוש והערכה של מידת גמישותן. יחד עם זאת, החוקרים טוענים כי ככל שהמודלים המוצגים מתוחכמים יותר, כך קשה יותר לעשות בהם שימוש פרקטי ולהציב בהם מידע אמפירי ממשי. מנתוני המחקר עולה כי עלות הסנקציות למדינת המטרה הייתה בשיעור הגדול מ-2% תוצר רק אחת לארבע סנקציות שנבחנו. מחד, נראה כי לא ניתן לזלזל בהשפעתם של 2% תוצר אולם מאידך, נראה כי ההערכה הראשונית היתה שסנקציות מסבות נזק רב יותר למדינות המטרה. מעניין לציין כי מאז שנת 1985, עלה הנזק למדינות המטרה משיעור של כ-1.4% תוצר לשיעור של כ-3.3% תוצר. נתונים אלו מעידים על סנקציות מקיפות ו"תפורות" למידותיהן של היעדים שאותם הם מבקשות להשיג בצורה טובה יותר. בממוצע, עלות הסנקציות ביחס לתוצר במדינות המטרה עליהן הוטלו הסנקציות שהוטלו הוגדרו כהצלחה הייתה גבוהה פי 2 ביחס למקרים בהן הסנקציות נכשלו.⁶⁰

6. עלות הסנקציות למדינה המטילה (*sencest*): בדומה לצעדים שונים של ניהול מדיניות חוץ, גם הטלת סנקציות טומנת בחובה עלויות למדינה המטילה. במקרים רבים, העלויות של הטלת הסנקציות אינן מחושבות מראש, בשל שתי סיבות עיקריות. ראשית, קשה מאוד לאמוד את כל המשתנים ולהצביע על כל הנעלמים במשוואה. דוגמה לכך היא עלויות שעלויות להסב נזק למדינה רק בתקופה שלאחר הטלת הסנקציות בשל אובדן אמון בספקים שונים, פעילותם של גורמים דיפלומטיים וגורמים נוספים. שנית, עבור מדינות גדולות, אשר ברוב המקרים הן שמטילות את הסנקציות, עלויות אלו אינן דרמטיות ואינן זוכות להתייחסות מיוחדת. החוקרים חישובו ומצאו כי בלמעלה מ-50% מהמקרים, עלות הטלת הסנקציות ביחס לתוצר במדינה המטילה הינה פחות מ-1% תוצר.⁶¹ משתנה זה, בשונה מקודמו, מיוצג באמצעות מדד הנע בין 1-4 כאשר: הערך '1' מתאר רווח נטו למדינה המטילה, הערך '2' מתאר מצב של נייטרליות מבחינת מדינת המטרה, הערך '3' מתאר עלות המשקפת נזק מזערי למדינת המטרה והערך '4' מתאר מצב של הפסדים משמעותיים למדינה המטילה.

כעת, משהוצגו המשתנים המסבירים, אפנה להסביר את המשתנים המוסברים. על מנת להכריע האם ניתן להגדיר מקרה בוחן מסוים כ"מוצלח", קרי מקרה שבו היעדים הוגשמו וכן הסנקציות

⁵⁹ Ibid, pp. 101

⁶⁰ Ibid, pp. 105

⁶¹ Ibid, pp. 108

תרמו למימוש היעדים הללו ביקשו החוקרים לעשות שימוש בשני משתנים מוסברים אשר הכפלתם יוצרת את המשתנה המוסבר הקובע.

ראשית, הגדירו החוקרים את מדד *RESULT*, מדד המבוסס על מבחן התוצאה ומבקש לענות על השאלה: "האם הושגו היעדים שבשמן הוטלו הסנקציות?". המדד נע בין 1-4, כאשר: הערך '1' מייצג את התשובה "כשלון מוחלט"; הערך '2' מייצג את התשובה "לא ברור, אך ייתכן שהתוצאות חיוביות"; הערך '3' מייצג את התשובה "תוצאות חיוביות: יעדי הסנקציות הושגו בחלקן" והערך '4' מייצג את התשובה "הצלחה: יעדי הסנקציות הושגו רובן ככולן".⁶²

בנוסף, הגדירו החוקרים את מדד *CONTRIBUTION* המבטא את התשובה לשאלה: "עד כמה תרמו הסנקציות להשגת היעדים?". גם מדד זה נע בין 1-4, כאשר: הערך '1' מייצג את התשובה "תרומה שלילית להשגת היעדים"; הערך '2' מייצג את התשובה "תרומה אפסית להשגת היעדים"; הערך '3' מייצג את התשובה "תרומה משמעותית להשגת היעדים" והערך '4' מייצג את התשובה "תרומה מכרעת להשגת היעדים".⁶³

בשלב הזה, הגדירו החוקרים את מדד *SUCCESS* המוגדר כמכפלה של מדד *RESULT* במדד *CONTRIBUTION*. מדד *SUCCESS* נע בין 1-16 ונותן את התשובה לשאלה האם ניתן להגדיר את הסנקציה כמוצלחת בהשגת יעדיה, כאשר כל ציון של 9 ומעלה מוגדר על ידי החוקרים כהצלחה.⁶⁴

חשיבות הגדרת שלוש המדדים הנזכרים היא בהצגתם כמשתנים מוסברים במודל האקונומטרי. באמצעות הצבת המשתנים המסבירים ב-3 משוואות שונות, אחת לכל משתנה מוסבר, ניתן למדוד ולהציג את גודל ומידת המובהקות של אומדי המשתנים השונים ולבחון את תרומתם להצלחת הסנקציות בהשגת יעדיהן. במסגרת המחקר, החוקרים עושים שימוש ברגרסיה המבוססת על מודל Binary logit ולפיו:

$$P(\text{success}) = f(z) = \frac{1}{1 + e^{-z}}, \text{ where } Z = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_n x_n$$

כלומר, תוצאת המחקר תספק לנו ערך, הנע בין אפס לאחד אשר בהתבסס על ניתוח מקרה הבוחן אמור להציג את ההסתברות להצלחת הסנקציות בהשגת יעדיהן.

⁶² *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy*, 3rd Edition. pp. 49

⁶³ *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy*, 3rd Edition. pp. 50

⁶⁴ Ibid, ibid

פרק שלישי: יישום מקרה הבוחן במודל המחקרי

בפרק זה אפנה לבחון את יעילות הסנקציות הכלכליות שהוטלו על ידי מדינת ישראל על שלטון חמאס ברצועת עזה, באמצעות הצבת העובדות והנתונים במודל שהוצג בפרק הקודם.

ראשית, אבחן את היעדים שבשמן הוטלו הסנקציות הכלכליות. נראה כי במקרה הבוחן הנוכח, מטרתה של מדינת ישראל אינה לגרום לשלטון החמאס לבצע שינוי מדיניות קל, כי אם לערער את יציבות שלטון חמאס ואולי אף להביא לקריסתו ולעלייה של משטר מתון יותר. כפי שנוכח קודם לכן, שלטון חמאס והעומדים בראשו ציינו בעבר, ועדיין מציינים בהווה, כי הם תומכים בדרך הטרור וכן כי הם אינם מכירים בזכות קיומה של מדינת ישראל ובהסכמות שהושגו במהלך השנים בין ממשלות ישראל לבין הרשות הפלסטינית.

שנית, אצביע על אופיים של המשתתפים הפוליטיים באמצעותם ניתן לאפיין את מקרה הבוחן:

1. צעדי מדיניות נלווים: לדעתי, הסנקציות הכלכליות שהטילה מדינת ישראל על שלטון חמאס מלוות בפעילות ענפה שניתן להגדירה "סמי-צבאית". במסגרת מאמצי מדינת ישראל לערער את שלטון חמאס אנו עדים פעמים רבות לפעולות צבאיות אלימות בדמות מבצעים מלחמתיים מתמשכים, חיסולים ממוקדים ושימוש נרחב באמצעי לחימה מגוונים לאיסוף מודיעין לשם פגיעה ביציבות שלטון חמאס. יחד עם זאת, מדינת ישראל לא יצאה מעולם למבצע צבאי שמטרתו המוצהרת היא הפלת שלטון חמאס.
2. שיתוף פעולה בינלאומי: מאז החלה הטלת הסנקציות ועד לימים אלו, זוכה מדינת ישראל לשיתוף ולתמיכה בינלאומית נרחבת. הטלת הסנקציות מבוססת על התפיסה לפיה ארגון חמאס הינו ארגון טרור ועל כן תומכת הקהילה הבינלאומית בדרישתה של מדינת ישראל מחמאס להכיר בשלושת תנאי הסף, אשר אושרו על ידי "הרביעייה הבינלאומית". כמו כן, עד לנפילת משטרו של הנשיא המצרי מבארק, שיחקה מצרים תפקיד מרכזי בהוצאה לפועל של הסנקציות, כאשר חסמה, כמעט לחלוטין את מעבר רפיח למעבר סחורות ובני אדם, במטרה להפעיל לחץ על משטר חמאס ברצועת עזה. עם זאת, יש לציין כי בעיקר לאחר מבצע "עופרת יצוקה" ובפרט לאחר תקרית ה'מרמרה', התפתחה מודעות למצוקתם של תושבי רצועת עזה והחלו לחצים על מדינת ישראל להקל את הסנקציות הכלכליות, ולאפשר מעבר של בני אדם ושל מגוון רחב יותר של סחורות, בכמויות גדולות יותר בצורה משמעותית. אולם, יש לציין כי אף על פי שלחצים בינלאומיים רבים הופעלו על מדינת ישראל, לא חל שינוי משמעותי באופיין של הסנקציות ובהיקפן ותושבי רצועת עזה עדיין סובלים מהחלתן. לאור זאת, יקבל המשתנה את הערך ⁴, המעיד על קיומו של שיתוף פעולה בינלאומי משמעותי.
3. קיומו של סיוע בינלאומי למדינת המטרה: על אף קיומם של מגוון רחב של ארגונים בינלאומיים הפועלים ברצועת עזה ומחוצה לה, על מנת לסייע לתושבי הרצועה להתמודד עם הסנקציות, נראה כי לסיוע זה אין השפעה מהותית על השפעת הסנקציות הכלכליות על שלטון חמאס. יחד עם זאת, נראה כי הסיוע האסטרטגי שמעניקה איראן לממשל חמאס מאפשר לממשל להנות מהזרמת כספים, מאספקה של אמצעי לחימה שונים

- ומגיבוי פוליטי ומדיני. לאור זאת, ניתן להגדיר סיוע זה כסיוע כמשמעותי בהתמודדות חמאס עם הסנקציות. על כן, יקבל משתנה דמי זה את הערך '1'.⁶⁵
4. חברות משותפת בארגון בינלאומי: מדינת ישראל וארגון החמאס אינם חברים בארגון בינלאומי. לאור זאת, משתנה בינארי זה יקבל את הערך '0'.
5. מידת הקרבה בין המדינות טרם הטלת הסנקציות: אף על פי שקודם להטלת הסנקציות היו תקופות בהן התקיימה תנועה ערה של סחורות ועובדים בין שטחה של מדינת ישראל לבין שטח הרשות הפלסטינית, נראה כי קשה לקבוע כי התקיימו קשרים חמים בין שני הצדדים. לאור התיאור המפורט שהוצג בפרק הראשון בנוגע להתפתחות היחסים בין מדינת ישראל לבין הרשות הפלסטינית וארגון חמאס המנהל את ענייני תושבי רצועת עזה, משתנה זה יקבל את הערך '1', המייצג את קיומה של יריבות בין שתי המדינות.
6. עוצמה כלכלית ויציבות פוליטית: לאור הנתונים הכלכליים והפוליטיים המוצגים בהמשך פרק זה⁶⁶, אני קובע כי המשתנה הבוחן את העוצמה הכלכלית והיציבות הפוליטית של שלטון חמאס ברצועת עזה מקבל את הערך הנמוך ביותר במדד, קרי '1'. אף על פי שארחיב על כך בהמשך, יש לזכור כי למרות שממשלת חמאס נבחרה בבחירות דמוקרטיות, קשה לייחס לשלטון הנוכחי של חמאס ברצועת עזה מאפיינים דמוקרטיים, בייחוד לאור האופן האלים בו השתלטה התנועה על מנגנוני השלטון ברצועה, במהלך יוני 2007.

כעת, אפנה להצביע על המאפיינים הכלכליים של הסנקציות:

1. יחס התמ"ג בין המדינות: על פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2007, השנה בה הוטלו הסנקציות, התמ"ג לנפש במדינת ישראל עמד על \$23,257.⁶⁷ לעומת זאת, התמ"ג לנפש בשטחי הרשות הפלסטינית עמד על \$1303 בלבד.⁶⁸ מכאן, שיחס התוצר בין המדינות עומד על 17, בדומה ללמעלה מ-50% מהמקרים שנחקרו על ידי HSEO, בהם הסנקציות הוטלו על ידי מדינות שהתוצר שלהן גדול מתוצר מדינות המטרה בלמעלה מפי 10. מנתונים עדכניים עולה כי יחס זה הולך ומאמיר שכן בעוד שכלכלת ישראל המשיכה לצמוח בשנים האחרונות, כלכלתה של רצועת עזה נפגעה קשות מהסנקציות שהוטלו עליה והתוצר המקומי לנפש בשנת 2010 עומד על כ-\$950 בלבד, תוצר זהה לזה שהיה קיים לפני החלת הסנקציות על הרצועה.
2. יחסי המסחר בין המדינה המטילה למדינת המטרה: אינדיקטור נוסף המעיד על התלות העמוקה של הכלכלה הפלסטינית בכלכלת ישראל בא לידי ביטוי בבחינת יחסי המסחר

⁶⁵ הבחירה האסטרטגית של החמאס – איראן, מתוך אתר מכון ראות, נצפה ב-1/10/2011. <http://reut-institute.org/Publication.aspx?PublicationId=1265>

⁶⁶ ר' משתנים כלכליים סעיף 4 בפרק זה.

⁶⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2007), השנתון הסטטיסטי לישראל.

⁶⁸ Palestinian Central Bureau of Statistics (2010), *Performance of Palestinian Economy*.

יש לציין שאת חישובי התמ"ג לנפש מפרסמת הלמ"ס הפלסטינית במשותף לשטחי רצועת עזה ויהודה ושומרון. עם זאת, מגרפים המופיעים בפרסום, נראה כי התמ"ג לנפש ברצועת עזה נמדד משמעותית מזה הקיים ביהודה ושומרון והוא עומד על כ-\$950 בלבד.

בין המדינות. על פי נתוני הלמ"ס הפלסטיני⁶⁹, בשנת 2007, קודם להטלת הסנקציות, כ-88% מהייצוא משטחי הרשות הפלסטינית⁷⁰ נשלח למדינת ישראל. בנוסף על כך, מקורם של כ-75% מהסחורות והשירותים המיובאים לשטחי הרשות הפלסטינית הוא במדינת ישראל. נתונים אלו הינם יוצאי דופן ברמתם ומעידים על יכולה ההשפעה הדרמטית של הסנקציות הכלכליות על כלכלת הרשות הפלסטינית ובמיוחד על שיעורי התעסוקה ורווחתם של תושבי הרשות. על כן, משתנה זה יקבל את הערך 81.5%, המהווה את ממוצע הייבוא והייצוא. אולם, לצד נתונים רשמיים אלו, קיימים נתונים נוספים המעידים על קיומה של "כלכלת מנהרות". על פי הערכה מעודכנת של שגריר מצרים בשטחי הרשות הפלסטינית, שווי הסחורות המועברות בשטחי המנהרות עומד על כמיליארד דולר בשנה.⁷¹ כלכלת המנהרות מפרנסת למעלה מ-20,000 פלסטינים המועסקים במסגרתה והיא מנוהלת בצורה גלויה ומאורגנת על ידי ארגון החמאס. בעלי המנהרות נדרשים לשלם לארגון אלפי דולרים בעבור רישיון הפעלתה ולאפשר לפעילי חמאס להפעיל שירות "מכס" הבוחן את אופי הסחורות המוברחות. באמצעות מערכת המנהרות המסועפות, המונה למעלה ממאות מנהרות פעילות, מוברחים לשטחי רצועת עזה מידי יום מאות אלפי ליטרים של דלקים. כמו כן מוברחות סחורות אחרות שהעברתן מישראל אסורה דוגמת כלי רכב, כלי נשק ותחמושת, בטון, ברזל, לבנים ומרצפות. בנוסף מועברים גם בעלי חיים, מוצרים אלקטרוניים וכמובן סחורות בסיסיות יותר דוגמת מצרכי מזון.⁷²

3. אופי הסנקציות המוטלות: במקרה הנבחן, ממשלת ישראל הטילה סנקציות כלכליות כוללות, אשר מגבילות הן את תנועות הסחורות (ייבוא וייצוא) מרצועת עזה לישראל ולהפך והן את תנועת הכספים מבנקים בישראל אל תוך הרצועה, מתוך חשש שכספים אלו ישמשו את חמאס להתחמשות ולחיזוק מעמדו הפוליטי.

4. מצב המשק והיציבות הפוליטית במדינת המטרה: כפי שנזכר בפרק ב', משתנה זה הינו מורכב מניתוח של מספר אינדיקטורים. בכל הנוגע לתמ"ג לנפש ברצועת עזה, הרי שמאז שיאו בשנת 2005, אז עמד על כ-\$1290, הוא חווה ירידה איטית ומדודה. נתון זה מעיד על קשיי הכלכלה העזתית להתמודד עם הסנקציות החריפות המוטלות על הרצועה.⁷³ בנוסף על כך, שיעור האבטלה ברצועת עזה, עלה מאז שנת 2007, אז עמד על כ-30% והוא עומד היום על כ-37.8% (!).⁷⁴ בכל הנוגע לשיעור האינפלציה, הרי שמדד המחירים לצרכן עלה מאז שנת 2004 ועד שנת 2010 בכ-30%, כאשר העלייה המשמעותית ביותר חלה בין השנים 2007-2010. זהו איתות נוסף להשפעת הסנקציות הכלכליות על רצועת עזה ועל רווחת תושביה.⁷⁵ מבחינת היציבות הפוליטית, הרי שניתן לייחס לשלטון חמאס ברצועת

⁶⁹ *Current Main Indicators 2000- 2009*, מתוך אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של פלסטין. נצפה ב-

<http://www.pcbs.gov.ps/DesktopDefault.aspx?tabID=3565&lang=en>. 1/10/2011

⁷⁰ הן משטחי הגדה המערבית והן משטח רצועת עזה.

⁷¹ פסקין דורון. "רצועת עזה: שווי הסחורות המוברחות במנהרות - מיליארד דולר בשנה", מתוך אתר כלכליסט.

נצפה ב-1/10/2011. <http://www.calcalist.co.il/world/articles/0.7340.L-3527654.00.html>

⁷² קתרין אורמסטד. "המצור על עזה מפרנס את מנהרות החמאס", מתוך אתר הארץ, נצפה ב-1/10/2011.

<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1357623>

⁷³ *Performance of Palestinian Economy*

⁷⁴ Ibid

⁷⁵ Ibid

עזה יציבות רבה יחסית. מאז שזכה בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית בינואר 2006, החמאס עודנו בשלטון. עם זאת, יש להתייחס לעובדה שחמאס לא הסתפק ברוב שבו זכה וביוני 2007 ביצע "הפיכה צבאית" ברצועת עזה, כאשר פירק את המנגונים שזוהו עם תנועת הפת"ח, רצח רבים מחבריה והביאה למנוסתם של רבים אחרים. לאור כל הנאמר לעיל, משתנה זה יקבל את הערך '1', המעיד על מצב כלכלי-פוליטי רעוע.

5. עלות הסנקציות למדינת המטרה: חישוב משתנה מורכב זה יכול לספק את עבודתם של מספר חוקרים למשך תקופה ארוכה למדי. כיוון שפנייתי ללשכה המרכזית לסטטיסטיקה של הרשות הפלסטינית העלתה חרס⁷⁶, בחרתי לחשב נתון זה באופן הבא: ראשית, חישבתי את ממוצע הצמיחה שנמדד בין שנת 2007 לשנת 2010 בגדה המערבית. חישוב זה העלה כי קצב הצמיחה של התוצר לנפש בגדה המערבית עומד על ממוצע של 6.8% בשנה.⁷⁷ בנוסף, פניתי לנתוני ה-IMF, שם בחנתי את ממוצע צמיחת התוצר לנפש בשתי קבוצות נוספות, שנראה כי היו דומות במאפייניהן לכלכלתה של רצועת עזה, אילו לא היו חלות עליה הסנקציות הכלכליות. ממוצע צמיחת התוצר לנפש בעבור המדינות הנכללות בהגדרת Emerging and developing economies עמד על 5.8% תוצר לנפש בממוצע לשנה, במהלך התקופה שבין 2007-2010. קבוצה נוספת אשר בחנתי את נתוני הצמיחה של בתקופה הנזכרת הייתה קבוצת המדינות Middle East and North Africa אשר על פי הנתונים נראה כי קצב הצמיחה שלהן הוא האיטי ביותר והוא עומד בשנים אלו על כ-3.7% תוצר לנפש בשנה.⁷⁸ בשלב הבא, בחנתי את התוצר לנפש בשנה ברצועת עזה בשנת 2007, אשר עמד על \$886 וחישבתי כיצד היה נראה בשנת 2010, אילו היה צומח בשיעור הצמיחה של כל אחת משלוש הקבוצות שבחנתי. לאחר מכן, השויתי את התוצר לנפש בפועל של שנת 2010, אשר עמד על \$876 וחישבתי את ההפסד לתוצר ביחס לכל אחד משלוש התסריטים. לסיום, חישבתי את ממוצע ההפסד של הצמיחה בתוצר והגעתי למסקנה כי שיעור התוצר לנפש כיום נמוך בממוצע בכ-15.5% ממה שיכול היה להיות, לולא הוטלו הסנקציות הכלכליות במהלך שנת 2007.

6. עלות הסנקציות למדינה המטילה: בשונה מניתוח עלות הסנקציות למדינת המטרה, משתנה זה הינו משתנה המבוסס על מדד הנע בין 4-1. בשל מורכבות הניתוח של משתנה זה וכיוון שהוא נמדד באחוזי התמ"ג של הכלכלה המטילה, בחרתי לבחון את מידת השפעת הסנקציות כפי שהן באות לידי ביטוי בתמ"ג. אכן, כלכלת ישראל צומחת לאחר הטלת הסנקציות בשיעורי צמיחה דומים לאלו שמהם נהנתה טרם הטלתן. אף על פי שלעיתים נשמעות קריאות לחרמות כנגד ישראל וסחורות המיוצרות בה, קריאות אשר לעיתים רחוקות אף יוצאות מן הכוח אל הפועל, ללחצים אלו אין השפעה משמעותית על כלכלתה של מדינת ישראל. על כן, יקבל משתנה זה את הערך '2', המעיד על נייטרליות מבחינת העלויות ההמוסבות למדינת ישראל בשל הטלת הסנקציות על שלטון חמאס.

⁷⁶ בתשובה לשאלתי בנושא נענתי על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של פלסטין כי אין בידם נתונים לחישוב עלות הסנקציות הכלכליות לתוצר המקומי של רצועת עזה.

⁷⁷ Per Capita Indicators for the Years 1994-2009 at Constant Prices, מתוך אתר הלשכה המרכזית

לסטטיסטיקה של פלסטין. נצפה ב-1/10/2011.

⁷⁸ World Economic Outlook Database 2011, מתוך אתר ה-IMF. נצפה ב-1/10/2011.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/index.aspx>

ברצוני לציין כי ל-13 המשתנים הנזכרים, הוספתי עוד ארבעה, המופיעים במודל: הראשון, המכונה 'us' הינו משתנה דמי המקבל את הערך '1' במידה וארה"ב הייתה המדינה המטילה או שסייעה למדינה המטילה. במקרה הבוחן הנזכר, קיבלת המשתנה את הערך '1' הודות למעורבותה של ארה"ב בהטלת הסנקציות ותמיכתה במדיניות של ממשלת ישראל בנושא. המשתנה השני הינו משתנה דמי המכונה 'post1989' וכשמו כן הוא: המשתנה מקבל את הערך '1' במידה והסנקציות הוטלו לאחר שנת 1989. מעניין לציין כי החוקרים בחנו ומצאו כי אף על פי שמאפייני הסנקציות השתנו במידה רבה לאחר תום המלחמה הקרה, אחוזי ההצלחה של הסנקציות שהוטלו לאחריה עדיין עומדים בשיעור הצלחה של כ-33%.⁷⁹ המשתנה השלישי הינו משתנה איזורי המכונה 'mena'. גם משתנה זה הינו משתנה דמי והוא מקבל את הערך '1' במידה ומדינת המטרה נמצאת במזרח התיכון או בצפון אפריקה. המשתנה המסביר הרביעי והאחרון מכונה 'coop_io2' והוא מורכב משילוב של שני משתנים קודמים, משתנה השיתוף פעולה הבינלאומי (coop) ומשתנה החברות של שתי המדינות בארגון התומך בהטלת הסנקציות (iosender). באמצעות מציאת המתאם בין שני המשתנים מאפשר השימוש בנתון במסגרת המודל להציג תוצאה מדויקת עוד יותר.

כעת, אציג את הערכים העולים מניתוח מקרה הבוחן במודל. כאמור, חישובי אומדני המשתנים נעשה על ידי החוקרים באמצעות ניתוח של למעלה מ-200 תצפיות שונות, עבור כל אחד משלוש

המשתנים המוסברים: *SUCCESS*, *CONTRIBUTION*, ו-*RESULT*.

$$RESULT = 0.12goals - 0.07policies + 0.02coop - 0.33assist + 0.58iosender + 0.23relations - 0.18stability + 0.00GNration + 0.02trade + 0.72type + 0.31regime + 0.13tarcst - 0.03sencst + 0.08us - 0.76post1989 - 0.58mena - 0.11coop\_io2 - 1.02 = 0.712$$

$$CONTRIBUTION = 1.9goals - 0.12policies + 0.38coop - 0.32assist + 1.13iosender + 0.65relations - 0.7stability + 0.00GNration + 0.01trade + 0.29ype + 0.35regime + 0.13tarcst - 0.09sencst + 0.15us - 0.35post1989 + 0.55mena - 0.81coop\_io2 - 1.75 = 0.352$$

$$SUCCESS = 1.45goals + 0.03policies + 0.32coop - 0.88assist + 0.29iosender + 0.53relations - 0.56stability + 0.00GNration + 0.01trade + 0.49type + 0.57regime + 0.18tarcst - 0.02sencst - 0.09us - 0.88post1989 + 0.05mena - 1.6coop\_io2 - 2.79 = 0.315$$

מרגרסיות אלו, ניתן לראות כי המודל מציג הסתברות גבוה יחסית בכל הנוגע להסתברות להשיג את היעדים שבשמן הוטלו הסנקציות. אולם, המשתנה המוסבר המצביע על ההסתברות שהסנקציות יתרמו הלכה למעשה להשגת יעדים אלו עומד על שיעור נמוך למדי של כ-35.2% בלבד. בדומה לו, גם המשתנה המסביר הבוחן את ההסתבר להגדיר בסופו של דבר את הסנקציות כמוצלחות בהשגת יעדיהן, מצביע על הסתברות הצלחה נמוכה העומדת על כ-31.5% בלבד. את ניתוח התוצאות ואת המסקנות העולות מעבודה זו, אציג בפרק הבא.

⁷⁹ *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy, 3rd Edition*. pp 125.

משתנים מוסברים							משתנים מסבירים	
success		confr		result		הערך	מדיניות חץ	
מכפלת הערך באומד	האומד	מכפלת הערך באומד	האומד	מכפלת הערך באומד	האומד			
0	1.45	0	1.9	0	0.12	0	משתנה דמי: 1. אם הסנקציות הוטלו לשם יצירת שינוי מדיניות קל, אחרת 0.	
0.03	0.03	-0.12	-0.12	-0.07	-0.07	1	משתנה דמי: 1. אם המדינה המטילה מפעילה צעד מדיניות נלווים, אחרת 0	
1.28	0.32	1.52	0.38	0.08	0.02	4	מדד המתאר את שיתוף הפעולה הבינלאומי לו זוכה המדינה המטילה, נע בין 1 (העדר שיתוף פעולה) לבין 4 (שיתוף פעולה משמעותי).	
-0.88	-0.88	-0.32	-0.32	-0.33	-0.33	1	משתנה דמי: 1. אם מדינת המטרה זוכה לסיוע משמעותי ממדינות/ארגונים אחרים, אחרת 0.	
0	0.29	0	1.13	0	0.58	0	משתנה דמי: 1. אם המדינה המטילה ומדינת המטרה חברות בארגון התומך בסנקציות, אחרת 0.	
0.53	0.53	0.65	0.65	0.23	0.23	1	מדד המתאר את מידת קרבת היחסים בין שתי המדינות, נע בין 1 (יריבות) לבין 3 (יחסים חמים).	
-0.56	-0.56	-0.7	-0.7	-0.18	-0.18	1	מדד המתאר את העוצמה הכלכלית והיצרניות הפוליטית של מדינת המטרה, נע בין 1 (חוסר יציבות) לבין 3 (מדינה צומחת ויציבה)	
0	0	0	0	0	0	17	יחס התמי"ג בין המדינה המטילה למדינת המטרה	
0.815	0.01	0.815	0.01	1.63	0.02	81.5	ממוצע שיעור הייבוא מהמדינה המטילה למדינת המטרה ושיעור הייצוא ממדינת המטרה למדינה המטילה, ביחס לכלל סחר החוץ של מדינת המטרה	
0	0.49	0	0.29	0	0.72	0	משתנה דמי: 1. אם הסנקציות כוללות מגבלות פיננסיות בלבד, אחרת 0.	
0.57	0.57	0.35	0.35	0.31	0.31	1	מדד המתאר את סוג המשטר במדינה המטרה, נע בין 1 (אוטוקרטיה) לבין 3 (דמוקרטיה)	
2.79	0.18	2.015	0.13	2.015	0.13	15.5	עלות הסנקציות למדינה המטרה, מוצג כאחוזים מן התמי"ג	
-0.04	-0.02	-0.18	-0.09	-0.06	-0.03	2	מדד המתאר את עלות הסנקציות למדינה המטילה, נע בין 1 (רווח נטו למדינה המטילה) לבין 4 (עלות משמעותית למדינה המטילה)	
-0.09	-0.09	0.15	0.15	0.08	0.08	1	משתנה דמי: 1. אם ארה"ב הינה המדינה המטילה או מסייעת למדינה המטילה, אחרת 0.	
-0.88	-0.88	-0.35	-0.35	-0.76	-0.76	1	משתנה דמי: 1. אם הסנקציות חוטלו לאחר שנת 1989, אחרת 0.	
0.05	0.05	0.55	0.55	-0.58	-0.58	1	משתנה דמי: 1. אם מדינת המטרה נמצאת במוה"ת או בצפון אפריקה	
-1.6	-0.4	-3.24	-0.81	-0.44	-0.11	4		
-2.79		-1.75		-1.02			קבוע	
0.3154		0.3521		0.712			התוצאה	

פרק רביעי: ביקורת על המודל ודיון על תוצאותיו

בפרק זה אציג את ביקורתי על מודל HSEO ואסקור את מסקנותי בדבר יעילות הסנקציות הכלכליות שהוטלו על ידי מדינת ישראל על שלטון חמאס ברצועת עזה.

ראשית, אפתח בביקורת כללית על המודל התיאורטי, כפי שהוצג על ידי רביעיית החוקרים. כיאה למודל מצוטט ומפורסם, המשמש כאורים ותומים של העוסקים בחקר יעילותן של סנקציות כלכליות, גם מודל HSEO זכה לביקורות רבות ממגוון כיוונים. אין בכונתי להציג את שלל הביקורות, כי אם להציג מספר נקודות הראויות לציון שעלו כתוצאה מהעיסוק המעמיק במודל.

נקודת ראשונה הראויה להתייחסות עולה מעיסוק החוקרים באחד מששת המשתנים הכלכליים, המשתנה הבוחן את יחס התוצר בין המדינה המטילה למדינת המטרה (*gdpratio*). מחד, מייחסים החוקרים חשיבות רבה למשתנה זה, מעצם הכללתו כאחד מהמשתנים שיש לתת עליהם את הדעת. עוד מציינים החוקרים כי ב-80% מהמקרים יחס התוצר בין המדינות עולה על פי 10 ובכמחצית המקרים, עולה יחס התוצר על פי 100(!).⁸⁰ אולם מאידך, בעת חישוב ההסתברות להצלחת הסנקציות, באמצעות הצבת המשתנים ברגרסיה, עולה כי האומד של משתנה זה עומד על 0.00, קרי חסר כל השפעה, חיובית או שלילית, על הצלחתן. נראה כי אומד בעל השפעה אפסית על כל שלוש המשתנים המוסברים אינו משמעותי ואינו ראוי להיכלל כמשתנה מסביר, אלא אם כן היו מתייחסים אליו החוקרים בהרחבה יתרה ומפרטים את המשמעות של שימוש במשתנה חסר השפעה זה.

נקודה נוספת שיש לציון ככזו שכדאי היה להרחיב עליה את ההסבר עולה מהעובדה שהמשתנה הכלכלי הבוחן את אופיין של הסנקציות (*type*), הינו משתנה דמי המקבל את הערך '1' במידה והסנקציות מכילות צעדים פיננסיים בלבד ואינן כוללות הטלת מגבלות על המסחר. מפתיע לציון כי האומד של משתנה זה הינו חיובי, שכן מכך משתמע כי קיומן של סנקציות פיננסיות בלבד מעלה את ההסתברות להצלחת הסנקציות ואילו הוספתן של מגבלות על המסחר (הן באמצעות איסור ייבוא ו/או ייצוא), קרי החמרת הסנקציות, למעשה פוגעת בהצלחתן. השפעה חיובית זו עומדת בניגוד לאינטואיציה הבסיסית ונראה כי היה ראוי שהחוקרים יעניקו לכך תשומת לב והסבר מעמיק יותר. ביקורת כללית נוספת כנגד המודל הועלתה בספרו של דרזנר.⁸¹ החוקר מצייין כי בעוד שהחוקרים הקפידו לחשב את המשתנה הבוחן את עלות הסנקציות למדינת המטרה, באחוזי תוצר (*tarcost*), הרי שאת המשתנה הבוחן את עלות הסנקציות למדינה המטילה (*sencost*) הם הגדירו כמדד הנע בין הערך '1' לבין '4'. מדד שכזה, אינו בעייתי מלכתחילה, אולם הוא פחות מדויק מחישוב דומה, של עלות הנזק למדינה המטילה באחוזי תוצר והחוקרים לא הקפידו לבאר מהי ההנחה העומדת בבסיס החלטתם ואילו מטרות היא משרתת.

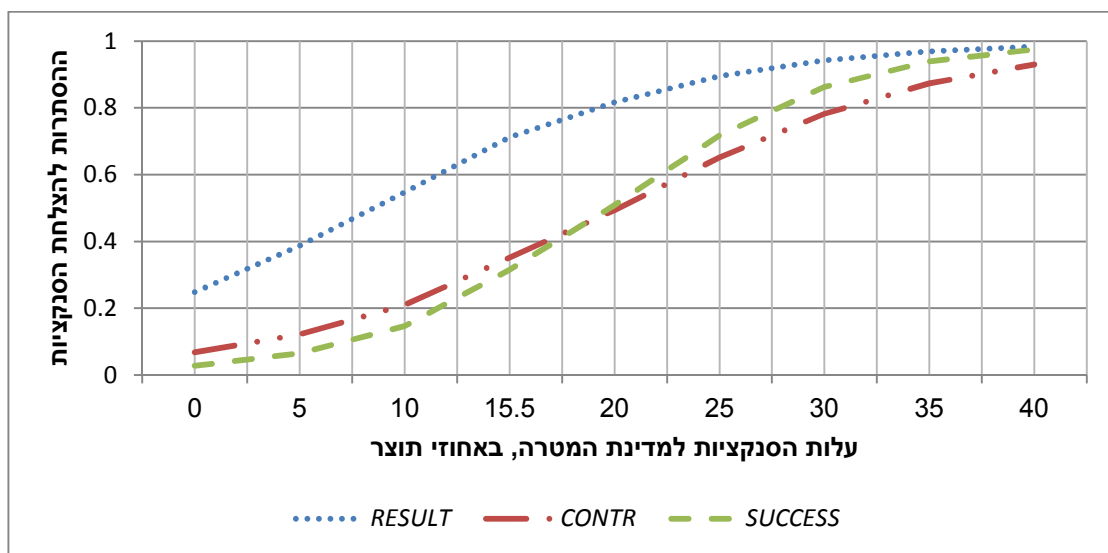
ביקורת נוספת עולה כנגד השימוש במשתנה המוסבר *RESULT*. כאמור, משתנה זה מתאר את התשובה לשאלה "האם הושגו היעדים שבשמן הוטלו הסנקציות?". אולם במקרי בוחן רבים, אותם מנתחים החוקרים במחקרם הם מעניקים את הציון המקסימלי, קרי את הערך '4' גם במקרים בהם ניתן לראות שהיעדים הושגו, אולם ללא קשר מובהק להטלת הסנקציות. כך לדוגמא ארע בניתוח הסנקציות שהטילה ארה"ב על צ'ילה, במטרה להפיל את משטרו של הנשיא איינדה. במסגרת ניתוח הסנקציות שהסתיימו בהפיכה צבאית אלימה, אשר במהלכה נהרג איינדה (וכתוצאה מכך גם נפל משטרו), העניקו החוקרים

⁸⁰ *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy*, 3rd Edition, pp. 89

⁸¹ Drezner, D (1999). *The sanctions paradox: economic statecraft and international relations*. Cambridge University Press, pp. 114

למשתנה הנזכר את הציון '4'. זאת, למרות שלסנקציות לא הייתה השפעה ישירה ומובהקת על פרוץ ההפיכה ומכאן שגם לא על התוצאה שנתקבלה בסופו של דבר.⁸² עוד ביקורת על אופן הגדרת השימוש במשתנים המוסברים, עולה במחקרם של דשטי-גיבסון ושותפיה.⁸³ החוקרים יוצאים נגד האופן שבו מוגדר המשתנה המוסבר *SUCCESS* במודל HSEO ומציינים כי אין כל סיבה תיאורטית, אמפירית או סטטיסטית התומכת בהכפלת המשתנה *RESULT* במשתנה *CONTRIBUTION*, לשם קבלת המשתנה המוסבר הנזכר. עוד הם מוסיפים כי המשתנה האחרון, הבוחן את תרומתן של הסנקציות למצב העניינים הקיים הוא היחיד שיש לנתחו ולהעריכו בעת ניתוח סנקציות ויעילותן.

ביקורת נוספת, אשר עולה גם בספרו של איילר,⁸⁴ נוגעת לניתוח של המודל את הסנקציות באמצעות פרמטרים הבוחנים מצב עניינים סטטי ומקובע. איילר טוען כי ניתוח זה אינו מאפשר למקבלי ההחלטות לזהות בזמן אמת את ההשפעות השוליות של הסנקציות ובשל כך, הם מתקשים להוציא על הפועל סנקציות ייעודיות, התפורות בדיוק רב יותר, לטובת קידום היעדים שבשמן הן הוטלו. על מנת להמחיש את העולה מדבריו, אציג כעת את ניתוח מקרה הבוחן תוך "הקפאת" ערכי כלל המשתנים למעט משתנה אחד, משתנה עלות הסנקציות למדינת המטרה, באחוזי תוצר (*tarctst*):

מניתוח תרשים זה ניתן להבחין במספר מסקנות מעניינות. הראשונה היא שהמשתנה המוסבר *RESULT* מקבל באופן בולט את ההסתברות הגבוהה ביותר להצלחה. חשוב לציין שוב, כי משתנה זה בוחן את ההסתברות להשגת היעדים שבשמן הוטלו הסנקציות. כלומר, הוא אינו משקלל את הגורמים שהביאו למימוש היעדים והוא אינו מספק מענה לשאלה האם הסנקציות הינן יעילות בהשגת יעדיהן. עוד עולה מניתוח הנתונים כי ההשפעה השולית המקסימלית על המשתנה *CONTRIBUTION* חלה בטווח עלות הסנקציות הנע בין 10% תוצר ועד ל-30% תוצר. כמו כן, ההשפעה השולית הגבוהה ביותר על המשתנה *SUCCESS* חלה בטווח עלות הסנקציות הנע בין 10%-25% תוצר. כלומר, ניתן לקבוע כי במקרה הבוחן,

⁸² *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy*, pp. 444

⁸³ Dashti-Gibson, J., Davis, P., Radcliff, B (1997). *On the determinants of success of economic sanctions: An empirical analysis*. *American Journal of Political Science* 41, pp 611.

⁸⁴ Eyster, R (2007). *Economic Sanctions: International Policy and Political Economy at work*. Palgrave Macmillan, pp. 98

קרי במסגרת הסנקציות הכלכליות שמטילה ישראל, מסבה המדינה המטילה את הנזק בשיעור האופטימלי למען השגת היעדים שבשמן הוטלו הסנקציות. זאת כיוון שהצגתי מוקדם יותר את הישג המשתנה ולפיו מסבה עלות הנזק שמסבות הסנקציות עומד על כ-15.5% תוצר. ניתוח זה מעלה את הצורך לבחון את השאלה – מדוע אם כן לא השיגו הסנקציות את יעדיהן (עד כה)? נראה כי שאלה זו קוראת למחקר עתידי מעמיק נוסף, אולם בשלב זה אשתדל להציג מספר אפשרויות להסבר כשלון הסנקציות הישראליות.

כאמור, **מניתוח תוצאות הצבת מקרה הבוחן במודל נראה כי הסנקציות הכלכליות שהטילה מדינת ישראל על שלטון חמאס ברצועת עזה הינן בעלות הסתברות נמוכה להביא למימוש היעדים שבשמן הן הוטלו ומכאן שלא ניתן להגדיר אותן כמוצלחות.** מחד, ניתן לראות כי הצבת המשתנה המוסבר *RESULT* הביאה לקבלת הסתברות גבוהה ביחס לשני המשתנים הנוספים, העומדת על 71.2% התסברות להצלחה. אולם כפי שצינתי קודם לכן, משתנה זה אינו מעיד על טיב הסנקציות ומידת ההתאמה שלהן למקרה הבוחן כי אם בוחן את כלל התנאים הסביבתיים.

לעומת ההסתברות הגבוהה שיוחסה למשתנה המוסבר הנזכר לעיל, מהתוצאות עולה עוד כי ההסתברות שהסנקציות שהוטלו יתרמו לשינוי מדיניות מצד שלטון חמאס ו/או להפלתו הינה נמוכה למדי. כלומר, מתוצאות המודל ניתן להסיק כי הסנקציות שהוטלו אינן תפורות למידת היעדים שבשמן הוטלו ועל כן לא נותר אלא לקבוע כי הן אינן אופטימליות וכי ניתן היה לתכנן ולנקוט בסנקציות או באמצעים אחרים, אשר הצבתם במודל הייתה מאפשר להציג שיעורי הסתברות להצלחה גבוהים יותר. מסקנה זו גם נתמכת בשיעור ההסתברות הנמוך שהציג המושבר *SUCCESS*.

מניתוח המידע שאספתי במהלך כתיבת העבודה, נראה כי גם תוצאות נמוכות אלו מיטיבות למעשה עם הסנקציות, "מחמיאות" להן ומציגות הסתברות גבוהה יותר להצלחתן מזו הקיימת בפועל. זאת, בשל מתן משקל-חסר למספר משתנים מהותיים.

הראשון מביניהם הוא יחסי המסחר שבין המדינות. מחד, נכון לומר שעד הטלת הסנקציות הייתה תלויה כלכלתה של רצועת עזה במידה רבה בייבוא ובייצוא מ/אל מדינת ישראל. אולם, עובדת קיומן של הסנקציות במשך תקופה ארוכה וקיומם של התנאים המוסדיים-שלטוניים הביאו להתפתחותה של מערכת מסחר יעילה ביותר, המתבססת על המנהרות שבין רצועת עזה למצרים. הרווחיות הרבה שבהפעלת המנהרות הביאה להקמתן של כ-1000 מנהרות בזמן קצר. העובדה שהמנהרות פועלות ביעילות רבה ומסיביב לשעון הביאה למצב שבו לעיתים, גדל ההיצע על הביקוש. כך, נרשמו במהלך שנת 2010 ירידת מחירים במגוון ענפים.⁸⁵ עדות זה מוכיחה כי כלכלתה של רצועת עזה אמנם ספגה מכה קשה מהטלת הסנקציות, אולם ארגון החמאס השכיל לפתח מערכת חלופית אשר מאפשרת לספק מענה לביקושי האוכלוסייה. כך הצליח הארגון לפתח מרווח נשימה ולהתמודד בצורה טובה יותר עם הסנקציות שהוטלו על ידי ישראל. משתנה נוסף, אליו גם התייחסו החוקרים במודל הוא הסיוע הבינלאומי למדינות המטרה. גם במקרה הבוחן המוצג, כפי שארע במקרי בוחן נוספים בעבר, אני סבור כי התרומה של איראן ומדינות ברית נוספות לשלטון חמאס, אינה רק מפצה על הנזק שנגרם מהסנקציות הכלכליות אלא אף מביאה לקיומו של עודף.⁸⁶ כך, בחירת החוקרים להתייחס למשתנה זה כאל משתנה דמי בלבד, מבלי לנסות לשקלל את עוצמתו באמצעות מדד, מביאה להתעלמות מהסיוע המשמעותי שקיבל חמאס מאיראן, בין

⁸⁵ אבי יששכרוף. "בעלי המנהרות חסרי עבודה: ההכנסה המוגברת של סחורות קברה את ההכנסה", מתוך אתר הארץ, נצפה

ב-1/10/2011. <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1189424>

⁸⁶ *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy*, pp. 36

אם באמצעות הספקת אמצעי לחימה, ידע טכנולוגי ואימונים צבאיים ובין אם באמצעות סיוע כספי לזרועות הארגון וכן גיבוי מדיני וסיוע תעמולתי. כך, קובע מרכז המידע המודיעין ולטרור כי: "ללא הסיוע האיראני המסיבי בתחומים הללו הייתה חמאס מתקשה מאוד לקדם את תהליך ההתעצמות הצבאית שלה ... סביר כי ללא סיוע זה חמאס גם הייתה נזהרת יותר מלנקוט מדיניות ירי אגרסיבית כלפי ישראל ומדיניות מתריסה כלפי הרשות הפלסטינית ומצרים".⁸⁷

היבט נוסף שהמודל מעניק לו משקל-חסר הינו היחסים שבין המדינות. להבנתי, המדד בעל 3 השלבים, הנע בין הערכים "יריבות" מחד לבין "יחסים חמים" מאידך, מחמיץ את מורכבות הסכסוך הישראלי-פלסטיני. בשל אופיו של הסכסוך והעובדה שהוא נמשך כבר שנים, הרי שצעד קיצוני ומשמעותי כפי שביצעה ממשלת ישראל בעת הטלת הסנקציות הביא לליכוד השורות ולאיחוד הציבור הפלסטיני תחת משטרו של שלטון החמאס בעזה. כך למעשה מביאה ישראל לחיזוק אחיזתו של חמאס בציבור הפלסטיני ותורמת ליציבותו הפוליטית ולביצור מעמדו כאלטרנטיבה היחידה הקיימת להתמודד אל מול הקשיים וחוסר הצדק מצד ממשלות ישראל לדורותיהן. כלומר, במעשיה מונעת ישראל את האפשרות להיווצרותה של אלטרנטיבה ראויה לשלטון החמאס בתוך רצועת עזה ונוצר מצב הופכי ליעדים שבשמן הוטלו הסנקציות.

---

⁸⁷ מרכז המידע המודיעין ולטרור, המרכז למורשת המודיעין (מל"מ) (2009). *הסיוע האיראני לחמאס*. עמ' 4

סיכום

בעבודה זו ביקשתי להעמיק ולבחון את יעילותן של הסנקציות הכלכליות שהטילה, ועודנה מטילה, מדינת ישראל על שלטון חמאס ברצועת עזה.

לשם כך, פתחתי בתיאור פוליטי-היסטורי של היחסים בין שני הצדדים ותיארתי כיצד התפתח מערך הכוחות שבין ממשלת ישראל לבין שלטון חמאס. כמו כן, הצגתי את הנחת היסוד של עבודה זו ולפיה ממשלת ישראל נוקטת בסנקציות כלכליות כלפי רצועת עזה במטרה להביא לשינוי מדיניותו של ארגון החמאס בכל הנוגע בהכרתו במדינת ישראל, בהסכמים שנחתמו בינה לבין אש"ף ולנטישת דרך הטרור. בהמשך, הצגתי את מחקרים של רביעיית החוקרים הופבאואר, סקוט, אליוט ואוג. המחקר המקיף והמעמיק שהציגו נחשב על ידי רבים, הן אנשי מחקר והן מקבלי החלטות העוסקים בניהול מדיניות חוץ, כאורים ותומים בכל הנוגע לבחינת יעילותן של סנקציות כלכליות. מלבד סקירה מקיפה של למעלה מ-170 מקרי בוחן שונים שהתרחשו ברחבי העולם, הציגו החוקרים אומדים ל-16 משתנים מסבירים שונים אשר באמצעות הצבת נתונים ממקרי בוחן הרבים, ניתן לנתח את ההסתברות להצלחתן של הסנקציות בהשגת יעדיהן.

באמצעות הצבת הנתונים המיוחסים למקרה הבוחן במודל הראתי כי הסנקציות הכלכליות שמטילה ממשלת ישראל על שלטון חמאס אינן יעילות ואינן מקדמות את היעדים שבשמן הן הוטלו. יתרה מכך, במהלך ארבע השנים שמאז החלטת הקבינט המדיני-ביטחוני סבלו שני הצדדים. ישראל ואזרחיה זוכים לגינויים וחרמות מצד ארגונים בינלאומיים ומוסדות שונים ברחבי העולם. מעל לכך, עומד סבלם של כמיליון וחצי חפים מפשע, תושבי רצועת עזה, אשר זכויות רבות שלהן מופרות מדי יום. זכותם של תושבי הרצועה לנוע ולצאת מתחומי הרצועה או לשוב אליה נשללת מהם כמו גם היכולת להנות מביטחון תזונתי, שירותי רפואה מתקדמים, מחינוך גבוה מחוץ לתחומי הרצועה ומהשאיפה הבסיסית של כל אדם, להנות מחיים שלווים ומאורח חיים הולם לצד בני משפחתו.

עבודת חקר צנועה זו אינה מתיימרת לבצע שינוי במדיניותה של מדינת ישראל כלפי שלטון החמאס ברצועת עזה. אולם, כולי תקווה כי הסנקציות, המוטלות במשך זמן ארוך מדי, ייזכו לניתוח מעמיק עוד יותר מצד מקבלי ההחלטות בישראל וכתוצאה מכך ישונו או אף יוסרו, במטרה לשפר את חייהם של בני שני העמים, החיים משני צידי הסכסוך.

ביבליוגרפיה

- Baldwin, D (1985). *Economic Statecraft*. Princeton University Press.
- Dashti-Gibson, J., Davis, P., Radcliff, B (1997). *On the determinants of success of economic sanctions: An empirical analysis*. American Journal of Political Science 41, pp 608-618.
- Drezner, D (1999). *The sanctions paradox: economic statecraft and international relations*. Cambridge University Press
- Eyler, R (2007). *Economic Sanctions: International Policy and Political Economy at work*. Palgrave Macmillan
- Galtung, J (1967). *On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia*. World Politics, Vol. 19, No. 3 (Apr., 1967), pp. 378-416
- Hufbauer, G., Schott, j., Elliott, K. (1985). *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy*. Institute for International Economics.
- Hufbauer, G., Schott, j., Elliott, K. (1990). *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy, 2nd Edition*. Institute for International Economics.
- Hufbauer, G., Schott, j., Elliott, K., Oegg Barbara (2008). *Economic Sanction Reconsidered: History and Current Policy, 3rd Edition*. Institute for International Economics.
- Palestinian Central Bureau of Statistics (2010), *Performance of Palestinian Economy*.
- בג"ץ 5523/07 עדאללה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' ראש הממשלה, שר הביטחון ומתאם פעולות צה"ל בשטחים
- האוו"ם - המשרד לתיאום עניינים הומניטריים (ינואר 2009). *תמונת מצב הומניטרית בעזה*.
- גישה – מרכז לשמירה על הזכות לנוע (2007). *כובשים מנותקים: מעמדה המשפטי של רצועת עזה, ינואר 2007*.
- גישה – מרכז לשמירה על הזכות לנוע (2007). *מכירת חיסול: כלכלת עזה נמחקת מהמפה, יולי 2007*.
- גישה – מרכז לשמירה על הזכות לנוע (2009). *מעבר רפיח: מי מחזיק במפתחות?*
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2007), *השנתון הסטטיסטי לישראל*.
- הפרקליטות הצבאית (2010). *נייר עמדה בנושא ההיבטים המשפטיים של הטלת הסגר הימי על רצועת עזה ואכיפתו שהוגש לוועדה הציבורית לבדיקת האירוע הימי מיום 31 במאי 2010*.
- מנשר בדבר סיום הממשל הצבאי (מנשר מס' 6) (איזור חבל עזה), התשס"ה-2005
- מרכז המידע למודיעין ולטרור, המרכז למורשת המודיעין (מל"מ) (2007). *איום הרקטות מרצועת עזה 2000-2007*.
- מרכז המידע למודיעין ולטרור, המרכז למורשת המודיעין (מל"מ) (2009). *הסיוע האיראני לחמאס*.

מקורות מרשת האינטרנט:

מאתר הכנסת:

- החלטת מועצת הביטחון 242, מתוך אתר הכנסת. נצפה ב-1/10/2011.
http://www.knesset.gov.il/process/asp/event_frame.asp?id=9
- החלטת מועצת הביטחון 338, מתוך אתר הכנסת. נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.knesset.gov.il/process/docs/un338.htm>
- הסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו, מתוך אתר הכנסת. נצפה ב-1/10/2011.
http://www.knesset.gov.il/process/docs/cairo_agreement.htm
- הצהרת העקרונות בדבר הסדרי ביניים של ממשל עצמי עם אש"ף, מתוך אתר הכנסת. נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.knesset.gov.il/process/docs/oslo.htm>
- תכנית ההתנתקות של ראש הממשלה אריאל שרון, מתוך אתר הכנסת. נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.knesset.gov.il/process/docs/DisengageSharon.htm>

מאתר משרד ראש הממשלה:

- החלטה מס. 4705 של הממשלה מיום 19.02.2006, מתוך אתר משרד ראש הממשלה, נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Decisions/2006/02/des4705.htm>
- החלטה מס. 4780 של הממשלה מיום 11.04.2006, מתוך אתר משרד ראש הממשלה, נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Decisions/2006/04/des4780.htm>
- כינוס הקבינט המדיני-ביטחוני 19/09/2007 יום רביעי ז' תשרי תשס"ח, מתוך אתר משרד ראש הממשלה. נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Spokesman/2007/09/spokecab190907.htm>

מאתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של פלסטין:

- Current Main Indicators 2000- 2009, מתוך אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של פלסטין. נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.pcbs.gov.ps/DesktopDefault.aspx?tabID=3565&lang=en>
- Per Capita Indicators for the Years 1994-2009 at Constant Prices, מתוך אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של פלסטין. נצפה ב-1/10/2011.
http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_pcbs/NationalAccounts/PerCapitaConstant.htm

מאתר הארץ:

- אבי יששכרוף. "בעלי המנהרות חסרי עבודה: ההכנסה המוגברת של סחורות קברה את ההכנסה", מתוך אתר הארץ, נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1189424>
- ברק רביד. "רגע לפני הקבינט: רה"מ אולמרט נזף באלוף במיל. עמוס גלעד", מתוך אתר הארץ, נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.haaretz.co.il/misc/1.1246376>
- עמוס הראל. "הקבינט החליט: שחרור שליט - תנאי לפתיחת המעברים לרצועת עזה", מתוך הארץ, נצפה ב-1/10/2011.
<http://news.walla.co.il/?w=//1438071>
- עמירה הס. "למה אסור להכניס כוסברה לרצועת עזה? סוד ביטחוני", מתוך אתר הארץ, נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1200951>
- קטרין אורמסטד. "המצור על עזה מפרנס את מנהרות החמאס", מתוך אתר הארץ, נצפה ב-1/10/2011.
<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1357623>

מאתר מכון ראות:

מתוך *Israel-PLO Recognition: Exchange of Letters between PM Rabin and Chairman Arafat*, מתוך אתר מכון ראות, נצפה ב-1/10/2011. <http://reut-institute.org/data/uploads/ExternaDocuments/20040829%20-%20Exchange%20of%20Letters%20between%20PM%20Rabin%20and%20Chairman%20Arafat.pdf>

<http://reut-institute.org/Publication.aspx?PublicationId=1265> הבחירה האסטרטגית של החמאס – איראן, מתוך אתר מכון ראות, נצפה ב-1/10/2011.

ממקורות נוספים:

World Economic Outlook Database 2011, מתוך אתר ה-IMF. נצפה ב-1/10/2011. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/index.aspx>

Resolution 181 (II). Future government of Palestine, מתוך אתר האו"ם. נצפה ב-1/10/2011. <http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>

מנשר בדבר סדרי השלטון והמשפט (מנשר מס' 2), מתוך אתר משפט ללא גבולות. נצפה ב-1/10/2011. <http://nolegalfrontiers.org/he/military-orders/mil03>

פרוטוקול פריס, מתוך אתר בצלם. נצפה ב-1/10/2011. http://www.btselem.org/hebrew/freedom_of_movement/paris_protocol

תוכנית התנתקות מתוקנת – הצעה להחלטה, מתוך אתר ynet. נצפה ב-1/10/2011. <http://my.ynet.co.il/pic/doc/060604/page1.htm>

מתאם פעולות הממשלה בשטחים (2009). נוהל מעקב ואומדן מלאים ברצועת עזה. מתוך אתר המוקד. נצפה ב-1/10/2011. <http://www.hamoked.org.il/files/2010/113120.pdf>

נחמיאס עמרי. "ליברמן: לא נעביר שקל אם הפלסטינים לא יכירו בתנאי הקוורטט", מתוך אתר NRG. נצפה ב-14/01/2012. <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=849375>

פסקין דורון. "רצועת עזה: שווי הסחורות המוברחות במנהרות - מיליארד דולר בשנה", מתוך אתר כלכליסט. נצפה ב-1/10/2011. <http://www.calcalist.co.il/world/articles/0,7340,L-3527654,00.html>